

ФНОИ

Иновации
Екипност
Творчество
Академичност
Мобилност
Интегралност
Образование
Изкуство

**Електронно
списание
за наука,
култура
и образование**

БРОЙ
10
ГОДИНА
2018

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Главен редактор

проф. Буян Филчев

0887 822 001

filchev@vip.bg

Членове:

Проф. д-р Клавдия Сапунджиева / 0888 874 154 / sapundjievak@abv.bg

Проф. д-р Катерина Караджова / 0878 247 211 / kspk@abv.bg

Проф. д-р Томислав Дяков / 0886 739 195 / tomislav_dyakov@mail.bg

Доц. д-р Любен Витанов / 0888 200 967 / l.vitanov@mail.bg

Доц. д-р Радослав Пенев / 0888 710 565 / penev_radoslav@abv.bg

© Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Факултет по науки за образованието и изкуствата, 2018

© Буян Филчев, художник, 2018

© Буян Филчев, Явор Грънчаров, *графичен дизайн*, 2018

ISSN 2367-6396

Електронно списание за наука, култура и образование

ФНОИ

Иновации
Екипност
Творчество
Академичност
Мобилност
Интегралност
Образование
Изкуство

(10)

Списанието е финансирано от ФНИ на СУ „Св. Климент Охридски“ по проект
„КОНЦЕПТУАЛЕН ЕЛЕКТРОНЕН МОДЕЛ ЗА НАУКА, КУЛТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ И ИНОВА-
ЦИИ – ПРОДЪЛЖЕНИЕ 5“

Договор № 80-10-238 от 06.06.2018 г.

Ръководител на проекта: Проф. Буян Филчев

СЪДЪРЖАНИЕ

КАТЕДРА ВИЗУАЛНИ ИЗКУСТВА – ЕДИН ПОГЛЕД ОТВЪТРЕ Стефан Алтъков	3 3
ПРОЕКТ ARTNET 3 Лаура Димитрова	7 7
ТВОРЧЕСКИЯТ ФОРУМ – ПРОЕКТ „ART POINTS“- КАТО ВЪЗМОЖНОСТ ЗА АРТ КОМУНИКАЦИЯ Бисера Вълева	17 17
КОГНИТИВНО ФУНКЦИОНИРАНЕ ПРИ ДИСЛЕКСИЯ НА РАЗВИТИЕТО Цветанка Ценова	43 43
ПЕЧАТНАТА ГРАФИКА В ДИГИТАЛНИЯ СВЯТ Милена Блажиева	49 49
ГРАФИЧНИ ТРАНСФОРМАЦИИ - I ЧАСТ Цифрови и хибридни графични техники Снежина Бисерова	55 55
ЕЗИКЪТ И РЕЧТА НА ДЕЦАТА С ЛЕКА УМСТВЕНА ИЗОСТАНАЛОСТ Виктория Ценова	89 89

КАТЕДРА ВИЗУАЛНИ ИЗКУСТВА – ЕДИН ПОГЛЕД ОТВЪТРЕ

Стефан Алтъков

THE VISUAL ARTS DEPARTMENT – A LOOK FOM THE INSIDE

Stefan Altakov

Резюме: Статията проследява историята на създаването, развитието и утвърждаването на специалност Изобразително изкуство. Разглежда настоящето, като акцентирана на значението на качествения академичен състав и работата в екип. Представя създаването на новата специалност Графичен дизайн, както и мястото и ролята на двете специалности в Катедра Визуални изкуства и перспективите за нейното развитие.

Summary: The article reveals the history of the creation, development and validation of the degree programme in Fine Arts. It examines the present, focusing on the importance of the quality of the academic staff and the importance of teamwork. It presents the creation of the new degree programme in Graphic Design, as well as the place and the role of the two degree programmes at the Visual Arts Department and the prospects for its development.

Keywords: arts, department, visual arts, graphic design, education

Наскоро, по повод двадесет и пет годишния юбилей на специалност Изобразително изкуство, се върнах назад във времето и си спомних началото. Като свидетел и участник в тези събития, бих искал да споделя това, което е „живата история“, да разгледам настоящето и да се опитам да очертая бъдещето.

Когато през 1994 година, заедно с доц. Драган Немцов създадохме специалност Педагогика на обучението по изобразително изкуство /както се наричаше тогава тя/, може би, не предполагахме, че даваме началото на нещо ново и рационално, в което има огромен потенциал.

Станала възможна благодарение на демократичните промени и на необходимостта от подготвени на високо професионално ниво учители по изобразително изкуство за съвременното българско училище, специалността бързо намери своето място в системата на висшето образование.

Започнала като част от катедра Педагогика на изкуствата, с ентузиазма на няколко преподаватели, специалността се обособи в самостоятелна Катедра Изобразително изкуство, което ѝ предостави нови перспективи за развитие.

Основана на интеграция между педагогически, психологически и други теоретични дисциплини с различните видове изобразителни изкуства тя осигурява високо ниво на подготовка на студентите в трите образователни степени и гарантира професионалната им реализация като педагози и творци.

Безспорен факт е, че да се създаде, съществува и развива една специалност основна роля имат преподавателите, които задават параметрите и осъществяват обучението. Бих искал да спомена тези от тях, които са с основна заслуга за оформянето на съвременния облик на специалност Изобразително изкуство, която е в Професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по...

Трябва да се отдаде дължимото и да се изкаже огромна благодарност на колегата доц. Драган Немцов, който със своя професионализъм и ерудиция постави основата. Човек с оригинално мислене и новаторски подход по проблемите на обучението по изобразително изкуство, той създаде един универсален учебен план на специалността, който обединява по специфичен начин педагогика и изобразително изкуство и който е актуален и до сега.

Ще отбележа и решаващата роля за създаването на специалността на тогавашния декан на ФНПП проф. д-р Георги Бижков, както и проф. ди Чавдар Попов преподавател по История на изкуството, който беше и ръководител на Катедрата.

Ще посоча и хабилитираните преподаватели, които осигуряват обучението:

Проф. д-р Бисера Вълева – Рисуване и композиция;

Проф. д-р Стефан Алтъков – Живопис и цветознание;

Проф. Буян Филчев – Графика и технологии;

Доц. д-р Анна Цоловска – Скулптура и художествени конструкции;

Проф. д-р Лаура Димитрова – ТХО и Декоративни изкуства;

Проф. д-р Орлин Дворянов – Неконвенционални форми;

Доц. д-р Мая Димчева – Методика на изобразителното изкуство;

Доц. Милена Блажиева – История на изкуството.

В последните години, следвайки естествения процес на развитие и приемственост, преподавателския състав беше попълнен с нови колеги, много от които са наши бивши студенти. Това са гл. ас. д-р Добрин Атанасов, гл. ас. д-р Снежина Бисерова, ас. д-р Венцислава Стоянова, ас. д-р Красимира Дренска, ас. Явор Грънчаров. Процесът на обновяване на преподавателския състав трябва да продължи.

Компетентността и професионализмът на преподавателския състав е гаранция и за високото качество на обучението в специалността през годините. Потвърждение на това е успешната реализация на завършилите вече многобройни випуски студенти.

Бих искал да подчертая, че всички преподаватели от Катедрата са изявени творци в своята област. Това е предпоставка за добрата им педагогическа работа, която е своеобразно предаване на художествен и практически опит.

Понастоящем катедрата се нарича „Визуални изкуства“ и в нея от 2017г. се осъществява обучение в нова специалност – „Графичен дизайн“ в Професионално направление 8.2.Изобразително изкуство.

Графичният дизайн, като съвременна и популярна форма на визуалните изкуства предполага и изисква изучаването на специфични дисциплини, които обединяват традиционните художествени форми с компютърните технологии. В тази специалност се изучават основните видове изобразителни изкуства с акцент върху графичния дизайн. Тук се обучават бъдещите художници – графични дизайнери, които трябва да притежават универсални познания в областта на визуалните изкуства и висок естетически вкус, съчетани с компютърни умения и тяхното професионално използване.

Това е една „модерна“ специалност в която има голям потенциал, радва се на сериозен интерес и бързо намира своето място на „пазара“ на висшето образование при силна конкуренция.

Трябва да се отбележи, че в учебния процес в новата специалност са ангажирани всички преподаватели от Катедрата. Поканени са като хонорарувани преподаватели и специалисти в дисциплини, свързани с обучението по графичен дизайн, като тенденцията е да се привличат нови преподаватели по тези дисциплини.

Съществуването на две специалности в различни професионални направления в една катедра предоставя нови възможности и изправя преподавателския състав пред нови предизвикателства. Основна цел е запазване на традиционно високото ниво на обучение в специалност Изобразително изкуство и същевременно постигане на високо качество в обучението в новата специалност Графичен дизайн, която трябва да се развива и утвърждава.

Особено важен е и един друг момент от работата в Катедрата, а именно добрата атмосфера, която се основава на честните и колегиални взаимоотношения.

Като ръководител преди на Катедра Изобразително изкуство, а сега и на Катедра Визуални изкуства винаги съм носил отговорност за всички аспекти от работата.

Тук е и мястото да изразя своята благодарност на колегите в Катедрата и да зая-

вя, че съм горд и щастлив, че съм част от този колектив.

Ако трябва да направя една равностметка на изминатия път бих могъл да кажа, че той е успешен. Доказателство за това е, че и двете специалности са със запълнен капацитет, имат качествени и мотивирани студенти и в всяка от тях се осъществява пълноценен учебен процес.

Стратегията за успешното развитие на Катедра Визуални изкуства се осъществява в следните направления:

- поддържане на високото ниво на учебно-образователния процес в двете специалности в ОКС „Бакалавър“ и в ОКС „Магистър“;
- качествен подбор и академично израстване на преподавателския състав;
- постоянно подобряване на материалната база и условията за обучение;
- създаване и акредитиране на ОНС „Доктор“ в Професионално направление 8.2. Изобразителноизкуство;
- запазване на добрия професионален „климат“ в Катедрата.

Това е един най-общ преглед на историята, състоянието, проблемите и постиженията, както и перспективите очертаващи се пред Катедра Визуални изкуства.

В заключение бих искал да отбележа и един знаменателен факт – Факултетът също получи ново име, отразяващо спецификата на обучение в него – Факултет по науки за образованието и изкуствата. Убеден съм, че това също е основание за оптимистичен поглед в бъдещето.

Prof. Stefan Altakov, PhD

Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Faculty of Educational Studies and the Arts,

1574 Sofia, Shipchenski prohod 69A blvd.

Tel. +3598682497

stefanaltakov@abv.bg

ПРОЕКТ ARTNET 3

Лаура Димитрова

PROJECT ARTNET 3

Laura Dimitrova

Резюме: Проект АртНет 3 беше реализиран през 2018 г. по Фонд „Научни изследвания на Софийския университет“. В рамките на проекта бяха осъществени поредица от художествени изяви и практики.

Summary: Project ArtNet 3 was realized in 2018 under the Fund of Scientific Research of Sofia University and a series of artistic events and artistic practices took place within the project.

Keywords: art project, art exhibitions, workshops, artistic practices

През 2018 г. беше реализиран проект ArtNet 3 по ФНИ на СУ с ръководител проф. д-р Лаура Димитрова.

ArtNet 3 продължи идеите на проектите ArtNet, реализиран по ФНИ през 2016 г. и ArtNet 2 – през 2017 г., като през 2018 г. беше поставен акцент на международното сътрудничество в областта на преподаването на изкуство и художественото творчество на преподаватели и докторанти от катедра „Визуални изкуства“, на студенти от специалностите «Изобразително изкуство» и «Графичен дизайн».

По проекта бяха реализирани следните прояви:

- Участие на студенти от специалност «Изобразително изкуство», на млади учени и преподаватели от катедра «Визуални изкуства» в международния фестивал за съвременно изкуство «Резонанс» в гр. Пловдив през м. септември 2018 г.
- Представяне на изложба на преподаватели от катедра «Визуални изкуства» в Българския културен институт във Варшава, Полша през м. септември 2018 г.
- Представяне на изложба на преподаватели от катедра «Визуални изкуства» в Културния център на град Нови Сад, Сърбия през м. октомври 2018 г.
- Презентация и два уъркшопа по «Графичен дизайн» на преподаватели от департамента за Визуални изкуства на Университет Onsekiz Mart, Чанаккале, Турция и Университет „Ишик“, Истанбул, Турция със студенти от първи и втори курс на специалност «Графичен дизайн» през м. октомври 2018 г.
- Два уъркшопа по изобразително изкуство със студенти от първи и втори курс на специалностите „Графичен дизайн“ и „Изобразително изкуство“ и трети и четвърти курс на специалност „Изобразително изкуство“ през м. ноември 2018 г.

Предстои реализирането на поредица от изложбаи във ФНОИ със създадените от студентите по време на четирите уъркшопа творби.

Фотографии:

Д-р Красимира Дренска и д-р Венцислава Стянова и тяхната творба на международния фестивал «Резонанс», Пловдив

Творба на проф. д-р Лаура Димитрова на международния фестивал «Резонанс», Пловдив

Творби на студента Иван Шуманов на международния фестивал «Резонанс», Пловдив

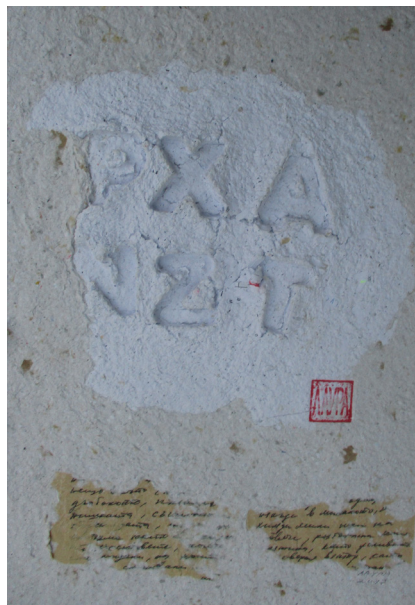
Откриване на изложбата «Бележки» в Българския културен институт, Варшава, Полша

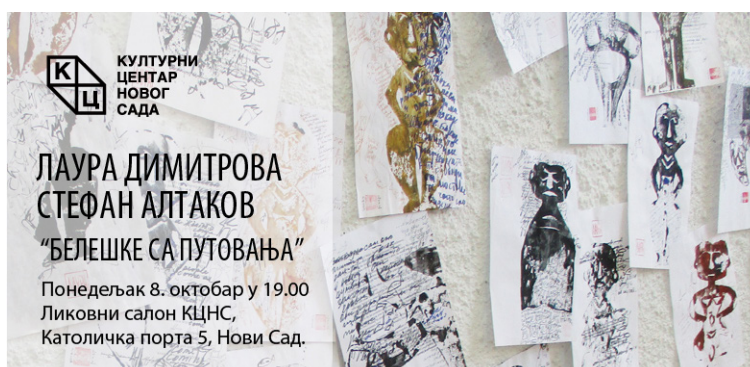
Откриване на изложбата «Бележки» в Българския културен институт, Варшава, Полша

От изложбата «Бележки» в в Българския културен институт, Варшава, Полша

От изложбата «Бележки» в в Българския културен институт, Варшава, Полша

Плакат от изложбата «Пътни бележки», представена в Култутрния център на град Нови Сад, Сърбия

От изложбата «Пътни бележки», представена в Култутрния център на град Нови Сад, Сърбия

От изложбата «Пътни бележки», представена в Културния център на град Нови Сад, Сърбия

От изложбата «Пътни бележки», представена в Културния център на град Нови Сад, Сърбия

От изложбата «Пътни бележки», представена в Културния център на град Нови Сад, Сърбия

От изложбата «Пътни бележки», представена в Културния център на град Нови Сад, Сърбия

Уъркшоп по графичен дизайн с доц. Дидем Чатал от Университет «Онскиз Март», Чанаккале, Турция

Уъркшоп по графичен дизайн с доц. Дидем Чатал от Университет «Онскиз Март», Чанаккале, Турция

наккале, Турция

Уъркшоп по графичен дизайн с доц. Дидем Чатал от Университет «Онскиз Март», Чанаккале, Турция

Уъркшоп по графичен дизайн с доц. Бану Инанч Уян Дур от Университет «Ишик», Истанбул, Турция

Уъркшоп по графичен дизайн с доц. Бану Инанч Уян Дур от Университет «Ишик», Истанбул, Турция

танбул, Турция

Уъркшоп по графичен дизайн с доц. Бану Инанч Уян Дур от Университет «Ишик», Истанбул, Турция

Уъркшоп по изобразително изкуство

Уъркшоп по изобразително изкуство

Prof. Laura Dimitrova, PhD

Sofia University "St. Kliment Ohridski", Faculty of Educational Studies and the Arts,

1574 Sofia, Shipchenski prohod 69A blvd.

Tel. +359885057892

laura_dimitrova@yahoo.com

ТВОРЧЕСКИЯТ ФОРУМ – ПРОЕКТ „ART POINTS“- КАТО ВЪЗМОЖНОСТ ЗА АРТ КОМУНИКАЦИЯ

Бисера Вълева

Project ArtNet 3

Bisera Valeva

Резюме: „ART points“ е възможност за артистично-визуални срещи, основно фокусирани върху изложбена дейност, арт-събития и пленери. Този проект е своеобразно продължение на целенасочената проектна дейност на преподаватели, студенти и докторанти от катедра „Визуални изкуства“, чиито предходни прояви бяха обединени в различни цикли. „ART points“ продължава и разширява целите и проявите започнати в проекта „АРТикулации – визуални хроники“, едни от които са творческата учебна практика провеждана редовно от 2013 г. в БКИ „Дом Витгенщайн“, Виена, както и изложби на преподаватели и студенти в галерия „Алма Матер“ на СУ и в чужбина (БКИ „Дом Витгенщайн“, Виена, БКИ Будапеща, Унгария, БКИ Прага, Чехия, БКИ Братислава, Словакия).

Summary: The project „ART points“ is an opportunity for artistic and visual meetings, mainly focused on exhibitions, art events and plein airs. This project is a kind of continuation of the purposeful project activity of lecturers, students and PhD students from the Department of Visual Arts, whose previous events were systematized into different cycles. „ART points“ project continues and extends the aims and events launched in the previous „ARTiculations -Visual Chronicles“ project, some of which are the artistic practice (plein air) consisted regularly since 2013 year at the „Haus Wittgenstein“, Vienna, as well as exhibitions of lecturers and students at the Alma Mater Gallery, Sofia University and abroad (BCI „Haus Wittgenstein“, Vienna, BCI Budapest, Hungary, BCI Prague, Czech Republic, BCI Bratislava, Slovak Republic).

Keywords: Visual Art, Art-Forum, Art-Identity, Contemporary Art, Plein air, Exhibition-Project, Artistic practice

<https://www.facebook.com/ART.points.2018>

Проектните форми, които се подпомагат финансово от Фонд научни изследвания на Софийския университет, дават възможност за развитие и детайлизиране на конкретна изследователска и художествено-творческа дейност. Представеният проект „ART points“ (с ръководител проф. д-р Бисера Вълева) има за цел да овещества художествената реализация на преподаватели, докторанти, студенти и млади учени, под формата на обмени, групи и самостоятелни изложби, участие в различни арт – събития в културни центрове и галерии в България и чужбина. „ART points“ продължава и разширява художествено-образователните цели и арт-прояви започнати в проекта „АРТикации – визуални хроники“ (2017 г.), като например, творческата учебна практика в БКИ „Дом Витгенщайн“, Виена, Австрия, (провеждана редовно от 2013 г.), както и изложби на преподаватели и студенти в утвърдени галерии в България и в чужбина.

Заглавието на проекта е провокирано от градската „топография“, по-скоро в метафоричен, отколкото в конкретен аспект.

„Meeting points“ или понякога само „points“ има във всички големи градове. Има ги в туристическите карти, има ги в музеи и галерии, като много често тези „места за срещи“ съвпадат. Това са важни места за хора с еднакви интереси. Настоящият проект има за цел да срещне хората и изкуството, студентите и неочакваното познато, познатите хора и непознатите места, европейската публика и балканският артистизъм.

Проектът „ART points“ се опитва да насочи художественото мислене на преподаватели и студенти към различни визуално – пластични проблеми в съвременното изобразително изкуство. Такива като адекватността на художествения език, включващ както творческо мислене, така и презентирането му. Той създава възможности за арт-диалог с национална и надрегионална публика, като не на последно място, се опитва да съхрани оригиналност на персоналния (национален) изказ в общоевропейския контекст на визуалните изкуства. Екипът на проекта, който реализира различните арт-събития, е в състав: доц. Милена Блажиева, куратор и организатор на изложба „Дипломирани бакалаври 2017/2018“, изкуствовед, презентиращ експозициите; ас. д-р Венцислава Стоянова, участник в изложбите, PR на проекта, както и дизайнер на всички визуални материали; докторант Юлия Лазаркова, участник и реализатор на изложбите; докторант Виолета Апостолова, участник и фотограф на изложбите.

Проектът „ART points“ реализира следните арт-събития:

Изложби „Бродници – Tramp“ и „Бродници – Roamers“, в галерийните пространства на БКИ Будапеща:

Тези изложби от проекта „ART points“ (с финансовата подкрепа на Фонд научни изследвания, СУ и БКИ Будапеща) бяха съставени от две части – изложба на студенти и докторанти и изложба на ръководителя на проекта, обединени от обща тематика с изложбите от партньорските проекти на доц. д-р Анна Цоловска (Mental Vagabond и Homo simulacrum+).

Експозициите бяха открити от директора на БКИ Будапеща г-жа Олга Попова и посетени от приятели на българската култура, граждани и гости на унгарската столица.

Изложбата на студентите и докторантите бе със заглавие „Бродници – Roamers“ (Венцислава Стоянова, Виолета Апостолова, Мариян Ценов, Юлия Лазаркова), а експозицията на ръководителя на проекта - „Бродници – Tramp“. В изложбата „Roamers“ бяха селектирани работи на пряко ангажираните участници в проекта, които са различни като техника и изобразителен подход, тъй като отразяват различните етапи на житейско и визуално бродячество на авторите си. Техниките варираха от компютърно генерирани графики (принтове) на Виолета Апостолова и Мариян Ценов, през смесването на принтове, колаж и рисунка на Венцислава Стоянова, до изцяло изпълнени с акрил работи (Мариян Ценов). В изложбата бяха експонирани произведения на, обединяващият двата проекта, участник (Юлия Лазаркова), реализирани върху фотохартия, чрез безкамерна фотография - способ подобен на „камера обскура“.

изложба **БРОДНИЦИ** • exhibition **ROAMERS**

ART POINTS

Проект на катедра "Визуални изкуства" на СУ "Св. Климент Охридски"
 С любезното съдействие на Българския Културен Институт - Будапеща
 Project of Department of "Visual Arts", Sofia University "St. Kliment Ohridski"
 With the kind support of the Bulgarian Cultural Center - Budapest

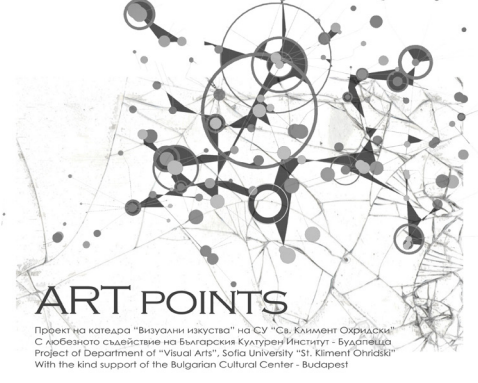
Венцислава Стоянова Ventsislava Stoyanova
 Виолета Апостолова Violeta Apostolova
 Мариян Ценов Marian Tsenov
 Юлия Лазаркова Yuliya Lazarkova

Български културен институт, БУДАПЕЩА Bulgarian Cultural Institute - Budapest,
 1061 Budapest Andrássy út 14. 1061 Budapest Andrássy út 14.

Откриване: 07.06.2018 / 18:00 Opening: 07.06.2018 / 6:00 pm

изложба **БРОДНИЦИ** • exhibition **TRAMP**

ART POINTS

Проект на катедра "Визуални изкуства" на СУ "Св. Климент Охридски"
 С любезното съдействие на Българския Културен Институт - Будапеща
 Project of Department of "Visual Arts", Sofia University "St. Kliment Ohridski"
 With the kind support of the Bulgarian Cultural Center - Budapest

изложба на **БИСЕРА ВЪЛЕВА** exhibition **BISERA VALEVA**

Български културен институт, БУДАПЕЩА Bulgarian Cultural Institute - Budapest,
 1061 Budapest Andrássy út 14. 1061 Budapest Andrássy út 14.

Откриване: 07.06.2018 / 18:00 Opening: 07.06.2018 / 6:00 pm

В изложбата „Бродници – Tramp“, Бисера Вълева прави паралел и импровизира (като емоция) върху, превърналата се в джаз стандарт, песен на Ричард Роджърс (Richard Rodgers) и Лорънц Харт (Lorenz Hart) „The Lady Is a Tramp“ (1937 г.). Работите ѝ бяха изпълнени в различни техники и формати, като алузия с различните състояния на „скитницата“. Част от произведенията бяха във формат 100/70, реализирани в смесена техника - темпера и акварел, защото по този начин, според авторката, се доближават

най-плътно до строфата „I love the free, fresh wind in my hair...“. Произведенията визуализират парчета от различни прекосени реки, паркове, градини, динамични състояния на небето спрямо вътрешното усещане на художника - „the lady tramp“. Като смислови и пластични паузи между голямоформатните работи бяха представени малкоформатни картини (11/10 см., 22/25 см.), които кореспондират с емоционалните паузи в творчески (и житейски) аспект в пътя на артиста. Или иначе казано - „She likes the green (green) grass (grass) under her shoes, What can I lose, cause I got no dough (oh no?), I'm all alone when I lower my lamp, That's why the lady is a tramp...“

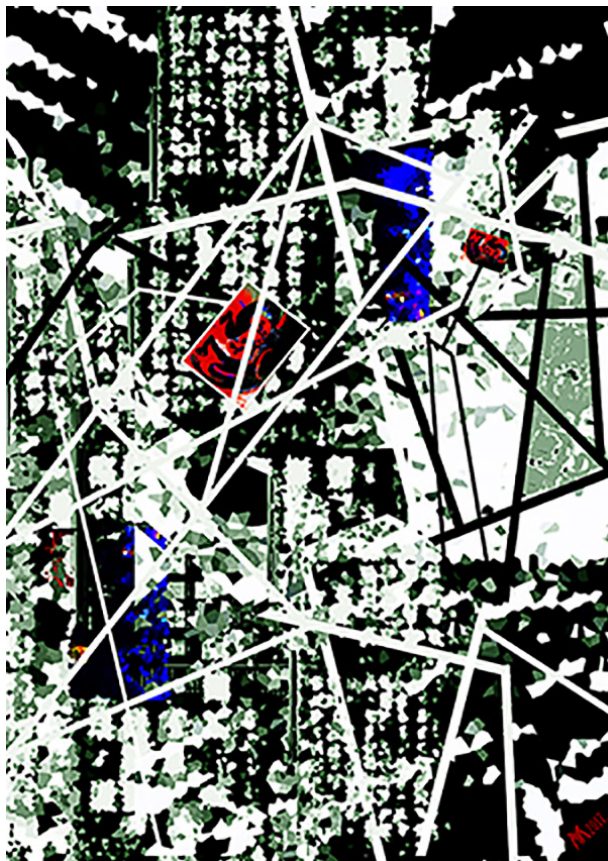
Представените две изложби от проекта „ART points“, малко или повече, бяха подчинени на обща концепция, с общи съмнения, търсения и въпроси. Като например кога скитничеството се превръща от състояние на духа в лична философия и дали безспирният стремеж към свобода обрича вътрешното артистично пространство на вечно номадство? Дали съзнателно търсенето противопоставяне на рутината създава полюсни визуални емоции, дали предопределя лутането между несбъднати възможни пътеки и възможни единствени пътища? Проектът, в емоционален аспект, беше фокусиран върху срещуположни състояния - на втурвания и на уседналости, материализирани в арт-следи. Следи разтворени, обгорени и отминали, като послание или като ново начало на поредна нова изложба.

Защото, както казва Дж. Р. Р. Толкин – не всички, които скитат са се загубили....

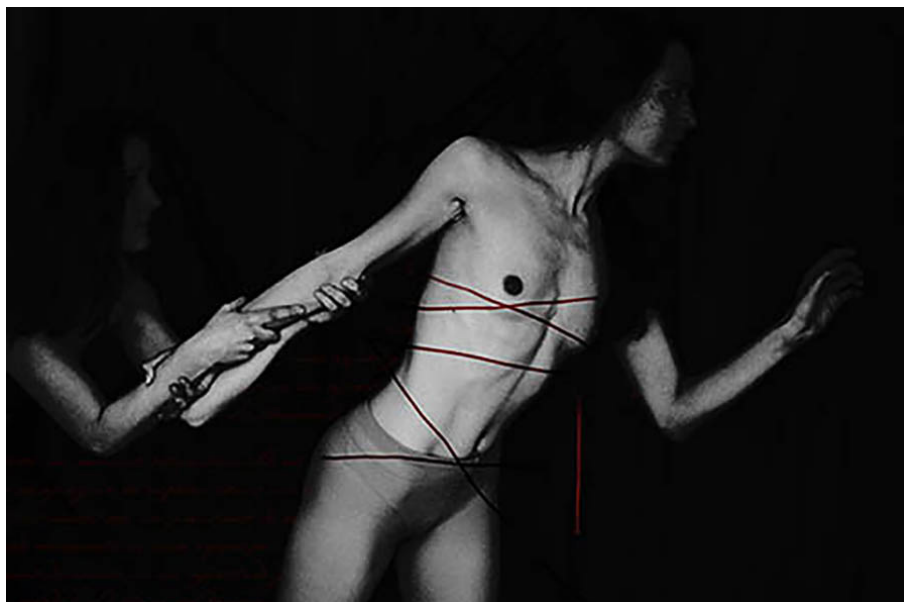
Снимки на част от творбите на участниците в изложбите „Бродници – Tramp“ и „Бродници – Roamers“, в галерийните пространства на БКИ Будапеща

Бисера Вълева, Градина

Мариан Ценов, Copy-Paste

Виолета Апостолова, Нейните пътища

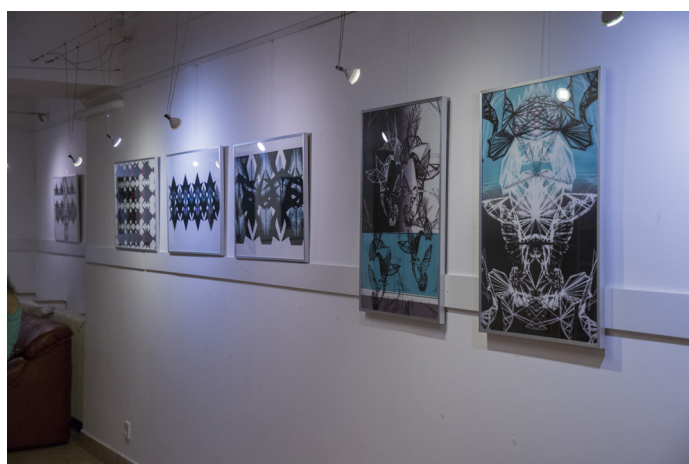

Юлия Лазаркова, Скитащи 1

Венцислава Стоянова, Explorer

Снимки от откриването на изложбите „Бродници – Tramp“ и „Бродници – Roamers“, в галерийните пространства на БКИ Будапеща. 7 юни 2018

Изложба "ДИПЛОМНИ ЗАЩИТИ"
Галерия АЛМА МАТЕР /02 – 15 юли 2018/

На 02 юли 2018 г., в двете зали на галерия „Алма Матер“ в Ректората на Софийския университет бе открита изложба на дипломираните бакалаври (2017/2018) от катедра „Визуални изкуства“ на Факултет за науки за образование и изкуство на Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Това бе най-голямата студентска изложба в рамките на проекта „ART points“.

За нея бяха селектирани част от реализираните самостоятелни експозиции на дипломираните студенти от специалност „Изобразително изкуство“. Представените работи бяха различни като техника и изобразителен подход, тъй като отразяваха различните визуални интереси на младите автори на този етап от художественото им развитие. В изложбата присъстваха както традиционни форми на изобразителното изкуство като живопис, графика и скулптура, така и част от видовете концептуално изкуство като инсталация и пърформанс. Тази изложба представи общите усилия на преподавателите и студентите, техните съвместни проекти и художествени търсения. Конкретният визуален продукт - изложба на завършилите бакалаври - бе чудесният старт на дипломниците от специалност „Изобразително изкуство“, представящ ги като млади и търсещи автори в съвременната художествена ситуация у нас. Участниците в изложбата бяха: Даниела Атанасова, Десислава Митова, Димитрина Богданова, Елена Димитрачкова, Иван Шуманов, Ирена Живкова, Йоанна Петкова, Карина Узунова, Кирил Кръстев, Кристина Върбанова, Людмила Дзигарова, Мария Пейчева, Радмила Цветомирова, Петя Румиева, Цветелина Петрова, Ясмина Ангелова.

**Снимки от откриването на изложбата “ДИПЛОМНИ ЗАЩИТИ” в столичната галерия
Алма Матер (СУ), 02 юли 2018**

Художествена практика "ART points – Среци"
„Дом Витгенщайн“, Виена, Австрия
/10 – 15 юли 2018 - практика/

изложба **СРЕЩИ** exhibition **MEETING POINTS**

С любезното съдействие на Българския културен институт „Дом Витгенщайн“, Виена
With the kind support of the Bulgarian Cultural Institute "Haus Wittgenstein", Vienna

Албена Иванова
Ани Димитрова
Анна Икономова
Борис Иванов
Венета Стоянова
Десислава Митова
Калина Мартинова
Калина Миланова
Кирил Кръстев
Мерия Целкинска
Павлета Методиева

Albena Ivanova
Ani Dimitrova
Anna Ikononova
Boris Ivanov
Veneta Stoyanova
Desislava Mitova
Kalina Martinova
Kalina Milanova
Kiril Krastev
Mariya Tselkinska
Pavleta Metodieva

ART POINTS

Проект на катедра "Визуални изкуства" на СУ "Св. Климент Охридски"
Project of Department of "Visual Arts", Sofia University "St. Kliment Ohridski"
Реализира се с финансовата подкрепа на "Фонд научни изследвания"
на СУ "Св. Климент Охридски"

13.09.2018 / 18:00

галерия "Партер",
БКИ "Дом Витгенщайн", Виена | BCI "Haus Wittgenstein", Vienna
/Parkgasse 18, 1030 Wien, Österreich/

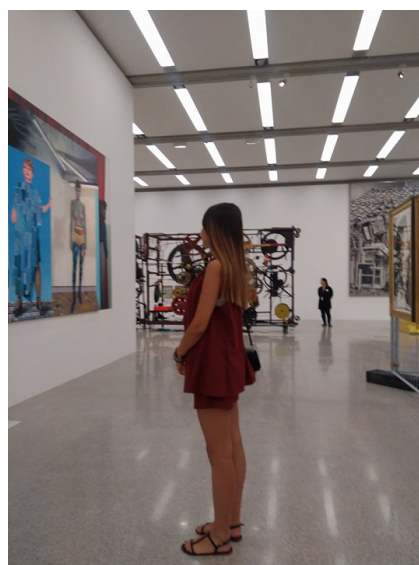

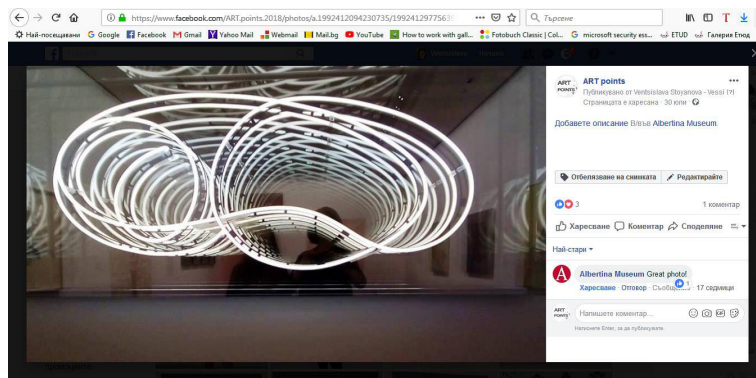
10 – 15 юли 2018 г. за шести пореден път се състоя творческа практика на специалност „Изобразително изкуство“ в БКИ „Дом Витгенщайн“, Виена.

Студенти от катедра „Визуални изкуства“ на СУ взеха участие в арт форума във Виена (Австрия), по покана на БКИ „Дом Витгенщайн“, Виена. Тази година посещението бе част от проекта „ART points“. Участие взеха студентите Ани Димитрова, Калина Миланова, Венета Стоянова и Борис Иванов. Те имаха възможност да посетят музеите, артефактите и арт-събитията във Виена през този период. Задълбочиха и детайлизираха познанията си по история на изкуството, както се запознаха и със съвременни концептуални форми. Те посетиха постоянните и временни експозиции в Кунст историше музей, Натур историше музей, Леополд музей, МУМОК, Дом на Сецесиона, музей на Художествената академия, музеен комплекс „Белведере“, музей 7/24 и др. Като резултат на активното им визуално любопитство публикуваната от тях, в сайта на проекта, снимка от изложба в музей „Албертина“ предизвика позитивен коментар на администраторите на FB страницата на музея.

Снимка, направена от студентите, публикувана в страницата на проекта във ФБ, и коментирана от администраторите на музей АЛБЕРТИНА

<https://www.facebook.com/ART.points.2018/photos/a.1992412094230735/1992412977563980/?type=3&theater>

Три изложби от проект „ART points“ на ФНИ, СУ, бяха представени в галерийните пространства на БКИ Прага, БКИ Виена и БКИ Братислава:

В три последователни дни – на 12, 13 и 14 септември, се състояха три изложби от проекта „ART points“ (с финансовата подкрепа на Фонд научни изследвания, СУ и БКИ Прага, БКИ Виена и БКИ Братислава). Експозициите бяха на участващите в проекта студенти и докторанти, както и на ръководителя на проекта проф. д-р Бисера Вълева. В БКИ Братислава бе представена обща изложба „Трансформации“, която обедини проект „ART points“ и „Номо simulacrum+“ на доц. д-р Анна Цоловска.

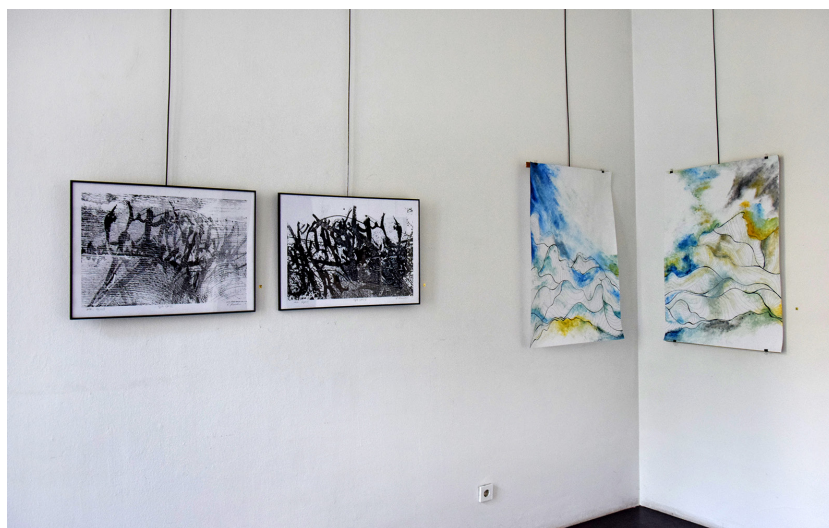
В БКИ Прага ръководителят на проекта бе селектиран участник в представителна изложба на секция „Монументални изкуства“ на СБХ, по случай 40 години от създаването ѝ. Експозицията представи различните лица на художниците-монументалисти, които варират от декоративни мозаечни пана до голямоформатни кавалетни произведения. Бисера Вълева представи работата си „Парк“. Тази работа е част от полиптих със същото заглавие, който интерпретира темата за преходността и същинските житейски стойности.

Бисера Вълева, Парк

Изложбата на студентите в БКИ „Дом Витгенщайн“, Виена, Австрия, бе със заглавие „Места за срещи“. В нея взеха участие студентите Албена Иванова, Ани Димитрова, Анна Икономова, Борис Иванов, Венета Стоянова, Десислава Митова, Калина Мартинова, Калина Миланова, Кирил Кръстев, Мария Целкинска, Павлета Методиева. Тази изложба бе финалната част от провежданата в БКИ „Дом Витгенщайн“ лятна младежка академия, в която участват студенти и докторанти от СУ, НХА, НБУ и ученици от НГПИ „Св. Лука“. През юли, както вече бе споменато, се състоя традиционната творческа практика на студенти от катедра „Визуални изкуства“ във Виена. Една част от участниците в изложбата – Ани Димитрова, Борис Иванов, Венета Стоянова и Калина Миланова бяха и участници във финалната експозиция. Експонираните работи бяха различни като техника и изобразителен подход, тъй като отразяват различните емоционални състояния на авторите си. Техниките варираха от компютърно генерирани графики (принтове), през смесването на принтове, колаж и рисунка, до изцяло изпълнени с акрил работи.

Калнима Миланова / Ани Димитрова

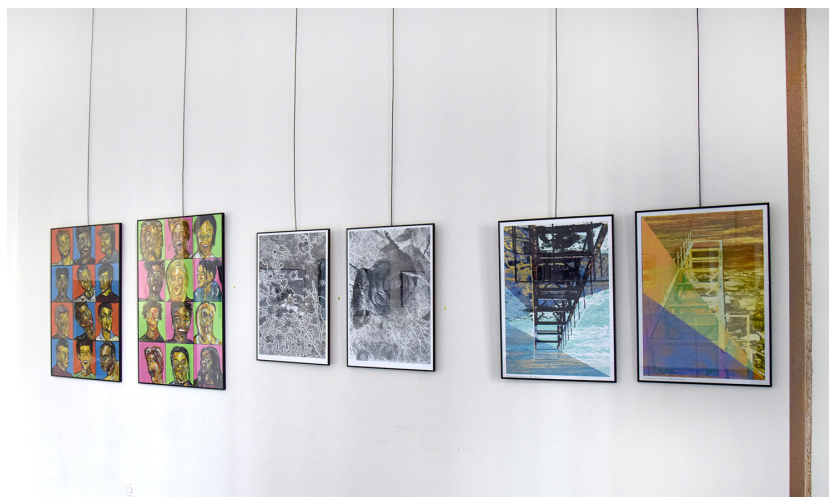
Мария Целкинска

Ана Икономова

Венета Стоянова

В изложбата „Трансформации“ в БКИ Братислава (от проекти „ART points“ и „Homo simulacrum+“) бяха представени произведения обединяващи двата проекта.

Преобразуването на пространството трансформира и визуалните усещания на авторите. Директната съпоставка на контрастни, като техника на работа, създаде усещане за динамика и за цялостност на общата експозиция. Голяма част от работите в изложбата „Трансформации“ (БКИ Братислава, Словакия) бяха във формат 100/70 см. Визирани са компютърно генерирани принтове (CGP), както и част от другите произведения изпълнени чрез различни видове смесени техники (темпера, акварел, колаж, пастел). Тези рисунки и акварели са материализираните парчетата от емоционални пикове и спадове, пребродени вътрешни пространства, прекосени мисли, прекъснати сънища, пътища, убежища, отражения, напуснати градини, или иначе казано динамични артистични състояния изразени визуално. Като смислови и пластични паузи между голямоформатните работи бяха представени по-малки картини 50/70 см., които създаваха формалните и емоционални изобразителни паузи в експозицията.

В изложбата, освен ръководителите на проектите проф. д-р Бисера Вълева и доц. д-р Анна Цоловска, участваха ас. д-р Венцислава Стоянова, докторантите Виолета Апостолова, Мариян Ценов, Юлия Лазаркова, студентите Димитрина Богданова, Елена Димитрачкова, Калина Миланова.

Участие на ръководителя на проект „ART points“ проф. Бисера Вълева в международен пленер по живопис:

резиденция „АРТ студио“ в село Рударци
/28 септември – 05 октомври 2018/

Между **28 септември и 7 октомври 2018 г.**, в резиденция „АРТ студио“ в село Рударци се състоя 21-ят международен пленер по живопис „Перник – дух и колорит“. Той бе организиран от Община Перник, Художествена галерия „Любен Гайдаров“ и Съюз на българските художници – Перник. В тазгодишното издание взеха участие художници от Русия, Италия, Полша и Турция, а поканените участници от България бяха от Перник, София и Берковица. Пленерът е ежегоден и е свързан с културния календар посветен на празника на града (19 октомври), ден на патрона на Перник свети Иван Рилски. По персонална покана от ХГ „Любен Гайдаров“, СБХ-Перник и Община Перник, участие в международното събитие взе ръководителят на проекта проф. Бисера Вълева. В периода на арт-събитието тя създаде работите „Есенен натюрморт“ и „Натюрморт със смокини“, формат 75/60 см, маслени бои, както и малкоформатната работа „Старата църква“, 20/30 см, маслени бои.

Заклучителната изложба се състоя в една от представителните зали на Художествената галерия „Кракра“. Тя бе открита от кмета на Община Перник д-р Вяра Церовска. В обръщението си към художниците тя сподели своята благодарност към художниците, затова че „за пореден път направихте Перник цветен, красив и различен. Възхитена съм от картините, които виждам. Мисля, че градът ни е гостоприемнен домакин и се надявам да бъдем пак заедно догодина“. Д-р Церовска изтъкна и подчерта ролята на директора на Художествената галерия Елена Темелкова и председателя на СБХ-Перник Валентин Топалов за изключително добрата организация на арт-събитието. Освен г-жа Церовска, на откриването на изложбата в галерията присъстваха и други представители на общината като г-жа Севделина Ковачева (зам.кмет) и кметът на кв. „Изток“ Емил Костадинов.

Бисера Вълева, Есенен натюрморт“, 75/60 см

Бисера Вълева, „Натюрморт със смокини”75/60 см

Изложба “ХРОНИКА НА ДНИТЕ”
Бисера Вълева и Орлин Дворянов
Галерия АЛМА МАТЕР

/03 декември 2018 – 03 януари 2019/На 3 декември 2018 г. проф. д-р Бисера Вълева и проф. д-р Орлин Дворянов откриха паралелните си изложби с общо заглавие „Хроника на дните”.

Те са финалното арт-събитие от проекта „ART points“. Тази последна експозиция в пространствата на галерия Алма Матер на Софийския университет, реализира визуалния диалог на Орлин Дворянов и Бисера Вълева. Темата на изложбите кореспондира със заглавието на емблематичния роман на Борис Виан „Пяната на дните“. Работите на авторите са изпълнени с класически живописни техники (акрил и маслени бои), а полиптихът на Бисера Вълева е рисунка в смесена техника (темпера, пастел, въглен). Експозицията на Орлин Дворянов представи и инсталация, които е смислово свързана с живописните платна. Важно място в изложбата му, освен визуализациите, заема текстът – концепцията овеществяваща вътрешните търсения и съмнения на автора в дните на една година:

„Представеният в галерия „Алма Матер“ цикъл от дванадесет картини няма за цел да даде илюстративен отговор на този въпрос. По-скоро той е една интерпретация или метафоричен прочит на темата. Ние, хората от Земята допускаме, възможността да е имало форми на живот на червената планета. Но нямаме доказателства, а даваме воля на фантазиите си или формулираме хипотези. Казваме си, че ако е имало там живот той в някакъв момент, по някакви неизбежни причини е изчезнал. Дали това е така?

Човечеството, както и отделният човек обичат да си задават тревожни въпроси, които нямат отговор. Такива например могат да са:

„Ако слънцето се намира в средната си възраст като звезда, която подлежи на бавно изстиване, то кога в рамките на този процес ще настъпи края на човечеството?“

„Ако астероидът, който в момента приближава Земята, все пак се сблъска с нея на осми август 2023 г., какви ще бъдат последствията и каква част от човечеството ще пострада сериозно?“

„Имало ли е приятелство или любов между двама души или те само са фантазирали? Ако обаче имало, то защо финалът е бил толкова разрушителен?“

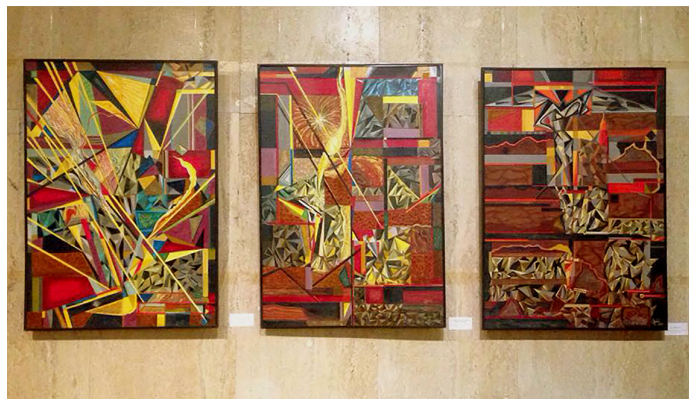
„Логично ли се развивал животът ми до този момент и дали ще бъде логичен неговия край?“

Ако приемем, че логичното развитие на всеки цикъл във времето следва триадата „раждане – живот – смърт“ („начало – процес на развитие – край“) и може да бъде проследен посредством описване на „хроника на дните“ то с какво ни помага фантазирането относно това, което може би се е случило, може би не се е случило или може би никога няма да се случи?“ На пръв поглед за симултантните изложби, в плоскостно-визуалната им част, се създава впечатлението за класически, без изненади, подход към изображението, но за следващото повторно вглеждане, е актуално съждението на Дейвид Мейкън (по повод романа на Виан), че „поне за известно време, собственият ви свят няма да бъде такъв, какъвто сте си мислили, че е“...

Снимки от откриването на изложбата "ХРОНИКА НА ДНИТЕ" на Бисера Вълева и Орлин Дворянов в столичната галерия Алма Матер (СУ), 03 декември 2018

Орлин Дворянов

Бисера Вълева

В заключение може да бъде отбелязано, че **проектът „ART points“** изпълни целите си за организиране на изложби и художествени активности (пленери), като успешно експонира и популяризира съвременното българско изкуство. Проектът **„ART points“** успя да подпомогне развитието и обогатяването на визуално-пластичния мироглед на студентите, докторантите и преподавателите запознавайки ги с тенденциите в световното изкуство, както и да представи българското изкуство едновременно като оригинално и като равностойно в контекста на съвременното европейско изкуство.

Prof. Bisera Valeva, PhD

*Sofia University "St. Kliment Ohridski", Faculty of Educational Studies and the Arts,
1574 Sofia, Shipchenski prohod 69A blvd.
b_valeva@yahoo.com*

КОГНИТИВНО ФУНКЦИОНИРАНЕ ПРИ ДИСЛЕКСИЯ НА РАЗВИТИЕТО

Цветанка Ценова

COGNITIVE FUNCTIONING IN DEVELOPMENTAL DYSLEXIA

Tsvetanka Tsenova

Резюме: В статията са анализирани специфичните нарушения на възприятията, паметта, мисленето на децата с *дислексия*. Стига се до два извода: 1. когнитивните дисфункции при тези деца са сравнително дискретни; 2. те имат дисхармонично когнитивно развитие - в определени психологични аспекти са налице дефицити (вербална памет, вербално мислене), в други (невербална памет, невербално мислене) такива отсъстват или присъствието им е силно оспоримо. Това е предпоставка за позитивна професионална и социална реализация при *дислексия на развитието*, въпреки затрудненията в овладяването на писмения език и във формирането на способност за учене.

Summary: Specific disorders of perception, memory, thinking of children with dyslexia are analyzed in the article. Two conclusion are made: 1. cognitive dysfunctions in these children are relatively discreet; 2. they have unharmonious cognitive development - in certain psychological aspects there are deficits (verbal memory, verbal reasoning), in other (non-verbal memory, nonverbal thinking) they are absent or their presence is highly disputable. This is a prerequisite for positive social and professional realization in developmental dyslexia, despite the difficulties in the mastering of written language and in the formation of learning ability.

Keywords: words: dyslexia, specific learning disabilities, cognitive development

Дислексията е едно от най-често срещаните и най-обсъжданите нарушения на детското развитие в наше време. Терминът дислексия означава нарушение на четенето, което може да се среща като загуба на способността за четене при възрастни или като нарушение в овладяването на четенето при деца. Вторият вариант е придобил названието дислексия на развитието, но е разширил значението си, така че с това название днес се означават нарушенията не само на четенето, но и на писането, и на математическите операции (Асенова, 2009). Това са трайни затруднения в оперирането с писмени символи, които се забелязват още в началния етап на училищното обучение и които постепенно разстройват цялата способност на детето за учене и за овладяване на знания по пътя на писменото слово. Ето защо паралелно с термина дислексия на развитието често за означаването на разстройствата от този тип се използват и описателни названия като *специфични нарушения на способността за учене* (Матанова, 2001), *специфични нарушения на ученето* (Цветкова, 2011), *обучителни трудности* (Левтерова, 2009) и др. В МКБ-10 (1992) е прието названието *специфични разстройства на развитието на училищните умения*.

Във всички източници се подчертава, че тези нарушения, разстройства, трудности засягат здрави деца, с нормална интелигентност, без сензорни аномалии, растящи в среда без отрицателни условия. Реалните постижения на децата с дислексия са под очакваните спрямо възрастта и нормалния им психичен потенциал. Но макар те да нямат нарушения на интелекта от гледна точка на психометрията, състоянието им е най-точно и пряко обяснимо със специфични дефицити в когнитивната функция, която е първостепенно отговорна за овладяването на писмения език и формирането на способност за учене. Тези дефицити са не само основно обяснение за причините за дислексията, а и една от най-съществените ѝ характеристики, играеща водеща негативна роля при прилагането на комплекса от корекционно-терапевтични мерки при дислексия на развитието.

Въпросът за когнитивните дисфункции при дислексия на развитието е многократно изследван и обсъждан. Доказано е (Estienne, 1985), че макар децата в тази категория

да имат интелект в границите на нормата, при тях са засегнати инструменталните предпоставки, от които зависи адекватното овладяване на четенето, писането, математиката. Такива предпоставки са пространствената и времевата ориентация. Още в първата половина на XX век американският невролог Orton доказва връзката между дислексия на развитието и аномалии в латерализацията на мозъчните хемисфери – неустановена латерализация, кръстосана латерализация. Успоредно с този феномен се появяват леворъчието или амбидекстрията, както и нарушенията в пространствената, особено в ляво-дясната ориентация. Това се отразява на графичните и четивните умения, на уменията за разпознаване и писане на буквени и математически знаци: смесват се знаците, близки по изображение и форма, по ориентация на елементите им в пространството. При дислексия е разстроена и времевата ориентация, а четенето и писането се осъществяват и на принципа на времевата организация - чрез аудио-визуалната интеграция (взаимовръзка между два вида стимули, слухов и зрителен).

Зрително-моторната координация също е важна инструментална предпоставка, засегната при учениците с дислексия: те имат нестабилна очна активност, времето им на реакция е много по-дълго, отколкото на децата без нарушения, четат с повече малки паузи и ненужни очни движения. Дислексиците проследяват страниците безредно, хаотично, с връщане назад и зигзагообразни очни движения. Това показва, че нарушенията на писмения език са свързани с церебрален дефицит, от който следва неспособност за организиране и подреждане на информацията във времето и пространството. Трудностите в зрително-моторната координация се изразяват в проблеми с перцепцията на зрителни конструктори и тяхното произвеждане чрез рисуване, чертаене, писане. Продукцията на децата с дислексия се характеризира с несъответствие по големина спрямо стимула, липса на центрираност в перцептивното зрително пространство, разместване на отделни елементи, опростяване, изкривяване и др. Особено значение имат затрудненията във фините зрително-моторни диференцировки при овладяването на писането.

Голям интерес у изследователите предизвиква състоянието на перцепцията (гнозиса) и на паметта при дислексия, които са най-задълбочено изследваните психологични параметри.

При разстройство на зрителния гнозис възникват трудности с категоризацията на съществени и постоянни белези на предметите и с невъзможност за повторното им разпознаване. При дислексия са налице затруднения във функционирането на зрителния гнозис, но те се проявяват избирателно: установявано е, че такива възникват не винаги, а само на нивото на фината дискриминация и в условия, когато трябва да се съчетае зрителна с лексикална информация. Състоят се главно в неспособност за разпознаване и различаване на сходни зрителни лингвистични стимули - букви, близки по графично изображение, думи със сходен буквен състав. Това вероятно е свързано с проблеми в зрителната памет, които се манифестират с трудно запамяване на зрителни символи и трудно усвояване на правилната позиция на буквите (Матанова, 2001). Подобно е мнението на Филичева и кол. (1989), които приемат, че основният проблем на дислексиците не е във възприемането на схемата на писмените знаци, макар той да съществува, а в изграждането на фонематичните представи. Подобна идея изразява и Тодорова (2007), според която (цит. от стр. 61) „...основните грешки при децата с дислексия са свързани предимно с графо-фонемното съотнасяне, а не толкова с графемното разпознаване.”

Нарушенията на слуховата перцепция засягат аналогични параметри, но отнасящи се до слухово възприемани стимули. Тези нарушения са най-често изтъквани и неоспорими при дислексия. Те рефлектират върху способностите за диференциране на сходни по акустични характеристики звукове и върху фонемния гнозис и анализ-синтез. Слухово-перцептивният дефицит нарушава фонемното декодиране и смущава прекодирането на акустичните лингвистични стимули в графични, което може да породии семантични грешки. Най-ярко това се демонстрира с грешките при четене на непознати думи, докато тези, чийто графичен образ се свързва със смисъла им, се четат по-лесно.

Дефицитите в слуховите и зрителните възприятия при дислексия са основен елемент в нейната картина. Същевременно се доказва, че при възприемането на нелингвистичен материал дислексиците не срещат трудности. По-късните изследвания на перцептивните им способности водят до извода, че те имат нужда от сигнал с по-добро качество, за да постигнат успех във възприемането на речта. Това отвежда към предположението, че най-вероятно нарушенията са свързани не толкова или не само с перцепцията, колкото с преработката на фонологичната информация на надмодално равнище. Ето защо някои теории за дислексията постепенно преминават от предимно неврофизиологични към предимно невролингвистични обяснения на нейния произход.

Роля при дислексия играят и нарушенията на симултанния гнозис, който е част от системата на пространствените взаимоотношения, а също и нарушенията на соматогнозиса. Те рефлектират върху разбирането и употребата на думи, обозначаващи пространствени отношения, посоки и ляво-дясна ориентация. Неточно се възприемат най-вече времевата последователност, времевите интервали и времевата периодичност. Разстроена вербална времева перцепция от своя страна създава трудности в разбирането и продукцията на думи, обозначаващи време. Ритмовият гнозис е свързан с възприемането на ритмови структури и засяга способностите за възприемане, произвеждане и програмиране на изказвания. Разстроеното възприятие на ритмови структури рефлектира върху възпроизвеждането на интонацията и ударението при устната вербална продукция. Нарушенията в надмодалната перцепция обуславят широк диапазон езикови грешки, свързани с възприемането на реда и последователността на графемите, на графемата като пространствен знак. Ето защо дислексиците имат проблеми с последователното възприемане на графемите в рамките на цели синтактични структури. Надмодалната перцепция влияе също и върху правилното възприемане и употреба на определени лексикални единици (предлози и др.), на логико-граматични структури, глаголни времена и др. Такива нарушения се наблюдават както в устната, така и в писмената продукция на учениците с дислексия на развитието. Често обсъждани са нарушенията в развитието и на сукцесивната функция при дислексия (Матанова, 1998) – запомнянето и възприизвеждането на последователности от стимули, събития, думи. Децата изпълняват лошо задачи, изискващи възпроизвеждане на последователности от движения, звукове, изображения, графемни, вербални символи (думи, цифри). При много от тях се регистрират затруднения в автоматизирането на речеви редове (дните на седмицата, месеците на годината и др.).

При част от децата дислексията се съпътства от дефицит на вниманието и хиперактивност, като двата синдрома може да са в коморбидна връзка. При такава връзка между две нарушения не е лесно да се определи кое е първичното, над което трябва да се съсредоточи терапията, и кое – вторичното (Боянова и Станкова, 2003). Още докато е малко, детето с дефицит на вниманието никога не довършва това, което е започнало, често сменя игрите или започва да се занимава с друго нещо. Това особено личи в училище, където работата изисква съсредоточаване. Обратното, хипоактивното поведение, също може да се съчетава с нарушено внимание. Такива дислексици са явно несъобразителни и мудни. Някои деца са непохватни, тремави, с некоординирани движения, пасивни, други пък, обратно, са прекалено оживени, импулсивни, немирни и трудно контролируеми (Матанова, 2001). Като цяло се отличават с грубовати, несръчни действия, с повишена нервно-психическа изтощаемост и намален капацитет на работоспособност, слаба концентрация и трудна разпределяемост на вниманието, което ярко проличава в усложнени условия на възприемане на информация (напр. зашумяване или бързо редуване на стимули).

Вниманието е базисен психичен процес, чиято роля в ученето и овладяването на училищни умения е многократно подчертавана. Нарушенията на вниманието интерферират в ученето, а при дислексия такива нарушения се регистрират най-вече в параметрите концентрация и задържане. Те са водеща характеристика в описанието на пси-

хологическия портрет на ученика с дислексия и често изтъквано от учителите основно препятствие пред разгръщането на възможностите му за обучение.

Много изследвания са правени на паметта на дислексиците. Издигната е хипотеза за дефицит на краткосрочната памет при дислексия, но не е категорично доказана. По-скоро се приема, че дислексиците използват различен начин за кодиране на езикова информация в паметта. Повече доказателства има за нарушения в дълговременната лексико-семантична памет. Според изследователи (Матанова, 2001) нарушенията на паметта се проявяват само при обработка на вербален материал и това е свързано със затрудненото езиково кодиране. Дислексиците имат трудности в припомнянето не на всякакви стимули, а специално на последователности от букви и звукове, на образи и фрази, имащи смисъл. Mann, Liberman & Shankweiler (1980) също изказват мнение, че перцептивните и паметовите дефицити корелират само с преработката на вербален материал и проблемите при дислексия са основно във функционирането на езика, а не в перцепцията и в паметта. Следователно основните нарушения при дислексия на развитието са не в паметта като цяло, а във вербалната памет.

Горепосочените данни свидетелстват за дискусия по въпроса кое е първоопределящо за появата на дислексия – нарушенията на паметта или езиковата недостатъчност. Предвид тясната взаимовръзка между паметовите и езиковите процеси, подобни дискусии не будят изненада. Студии от по-ново време потвърждават първоопределящата роля на езиковите дисфункции. Jimenez et al. (2009) проверяват състоянието на свързаната със синтактичната преработка работна памет. Резултатите показват, че при дислексия дефицитът в нея се проявява на задачите за съгласуване на думи по род и число, но не и на задачите, свързани с граматични структури и с функционални думи. Стига се до заключението, че дефицитът в синтактичната преработка трябва да се приема за свързан по-скоро с фонологична недостатъчност, отколкото с дефицит в работната памет. Изследване на Marton et al. (2006) също е насочено към ролята на работната памет при дислексия. То доказва по-бедна вербална работна памет при запаметяването на синтактично сложни изречения. Резултатите от изследването разкриват, че граматичната сложност на изречението има по-силен ефект върху паметта от неговата дължина и доказват специфично-езикови влияния върху работната памет: в английския език значение за нейната точност има синтактичната, а в унгарския – морфологичната сложност.

Не само паметта, а и мисленето играе огромна роля в процеса на овладяване на знания. Мисленето на дислексиците се описва като стереотипно, ригидно, без ясна представа за връзката между отделни елементи, а запаметяването – като несистематизирано, хаотично. Но тук също следва да се отбележи, че нарушенията обхващат само определени параметри на мисленето – засегнато е вербалното, символното мислене и конкретно оперирането с лингвистична информация. Психометричните тестове, специално този на Векслер, доказват, че невербалните функции при децата с дислексия имат по-високо равнище от вербалните (Jordan, 1996).

Описвайки поведението на децата с дислексия, авторите отбелязват и ред особености в двигателната сфера. Движенията обикновено са некординирани, неловки, дислексиците често се нараняват, спъват, бутат предмети. При изпълнение на учебни задачи движенията са особено напрегнати. Наблюдават се и излишни движения на главата при четене и писане, обща двигателна несигурност, придържане на близко разстояние на текста при четене или на тетрадката при писане, прекален натиск на ръката върху листа. Това се свързва с нарушенията в организационно-двигателните умения, доказани при дислексия от Fawcett & Nicolson (2004), но въпросът е дискуссионен, доколкото такива нарушения се откриват при много, но не при всички дислексици. Също при част от тях, но не при всички, се открива друг невербален симптом – нарушено възприемане на схемата на собственото тяло и специално на пръстите на ръцете (Герстманов синдром).

Нарушеното когнитивно функциониране често се съчетава с емоционално-волева

неуравновесеност и трудности в социалната адаптация (Albes, 1982; Miles, 2006). Децата с дислексия имат колебания в настроението, слаба емоционална устойчивост, нарушения в самоконтрола и проблеми в приспособяването към детската група по време на игра и училищни занимания. Това довежда до изолация от съучениците им. Сложността във взаимоотношенията на детето с възрастните и връстниците се задълбочава по механизма на обратната връзка и води до постоянно напрежение. Много дислексици имат комплекси за малоценност и чувство за вина заради училищните си неуспехи. В някои случаи дислексицът приема ролята на „лошия“ ученик и демонстративно пречи на работата в класа (Цветкова, 2011). Доказано е, че децата с дислексия имат повишено чувство на страх във връзка с училищни неуспехи (Jordan, 1996), което остава трайно в годините. Тревожността се засилва под въздействие на неправилно възпитание или пренебрежение към детето (Riddick, 1996). Срамът и гневът стават причина за враждебност и агресия, бягство от училище, негативизъм и неподчинение, неприязън към силните ученици, асоциални прояви, склонност към зависимости и затваряне в свой вътрешен свят. Демонстрацията на неприемливо поведение може да е следствие от това, че дислексиците не разбират добре емоциите на другите, намеците, социалните кодове, лицеизразите, оценките на околните.

Въпреки многобройните проучвания, и днес дискусиите за ролята на един или друг фактор в когнитивното функциониране при дислексия на развитието продължават. Безспорно е, че то има две отличителни характеристики: 1. когнитивните дисфункции са дискретни в сравнителен план с други видове патология (например умствена изостаналост); 2. налице е дисхармонично когнитивно функциониране - в определени психологични аспекти се констатират дефицити (вербална памет, вербално мислене), в други (невербална памет, невербално мислене) отсъстват или присъствието им е силно оспоримо. Когнитивната способност е засегната, главно доколкото е свързана с оперирането с писмени символи. Някои способности изостават (тези, които са пряко свързани с нарушенията на писмения език), а други е възможно да се развиват много добре (тези, които не кореспондират пряко с грамотността). Ето защо дислексичното дете може да има лош успех в училище, но въпреки това да се развие успешно в определена професионална сфера – спорт, художествени и нехудожествени занаяти, музика, механика, бизнес, дори политика (Джордж Буш-младши). Постиженията в спорта и в ръчната изработка на предмети са по-добри от постиженията по четене, писане, математика, разказвателни предмети. Общата интелигентност при дислексия явно е достатъчно висока, за да позволява измежду дислексиците да произлизат не само неудачници, но и личности с висок социален статус.

ЛИТЕРАТУРА

1. Асенова, И. Невропсихология. Благоевград, 2009.
2. Боянова, В., М. Станкова. Хиперактивност и дефицит на вниманието. С., 2003.
3. Левтерова, Д. Консултиране при обучителни трудности. Пловдив, 2009.
4. Матанова, В. Диагностика на деца с комуникативни нарушения. С., 1998.
5. Матанова, В. Дислексия. С., 2001.
6. Международна класификация на болестите, X ревизия. С., 1992.
7. Тодорова, Е. Дислексия. С., 2007.
8. Филичева, Г. Б., Н. А. Чевелева, Г. В. Чиркина. Основы логопедии. Москва, 1989.
9. Цветкова, С. За децата със специфични нарушения на ученето. – В: Приложна психология и социална практика /доклади от научна конференция/, под ред. на Гергева-Несторова, Г. Варненски свободен университет, 2011, с. 473-483.
10. Albes, Z. M. The Child Under Stress-Dyslexia? London, 1982.
11. Estienne, F. Dislexie. – Dans: Mardaga, P. (Ed.). Troubles de langage (diagnostique et rééducation). Bruxelles, 1985, p. 397-431.
12. Fawcett, A. J. & Nicolson, R. I. Dyslexia: the role of the cerebellum. In: Reid, G. & Fawcett, A. I. (Eds.), Dyslexia in Context. Research, Policy and Practice. London, 2004.

13. Jimenez, J. E., Garcia, E. A. Estevez, Diaz, A., Guzman, R., Hernandez-Valle, I., Rozario, M., Rodrigo, M. & S, Hernandez, S. An evaluation of syntactic-semantic processing in developmental dyslexia. - *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 2 (2), 2009, p. 127-142.
14. Jordan, D. R. *Overcoming Dyslexia in Children, Adolescents and Adults*. USA, 1996.
15. Mann, V. A., Liberman, I. Y. & Shankweiler, D. Children`s memory for sentences and word strings in relation to reading-ability. – *Memory and Cognition*, 8 (4), 1980, p. 329-335.
16. Marton, K., Schwartz, R. G., Farkas, L. & Katsuelson, V. Effect of sentence length and complexity on wopking memory performance in Hungarien children with specific language impairment (SLI): a cross-linguistic comparison. - *Journal of Language and Communication Disorders*, 6, (41), 2006, p. 653-674.
17. Miles, T. *Fifty Years in Dyslexia Research*. Chichester, 2006.
18. Riddick, B. *Living with Dyslexia. The Social and Emotional Consequences of Specific Learning Difficulties*. Routledge, London-New York, 1996.

Prof. Tsvetanka Tsenova

*Sofia University "St. Kliment Ohridski", Faculty of Educational Studies and the Arts,
1574 Sofia, Shipchenski prohod 69A blvd.*

ПЕЧАТНАТА ГРАФИКА В ДИГИТАЛНИЯ СВЯТ

Милена Блажиева

Резюме: статията е посветена на изложбата “Графични трансформации I”, състояла се през юни 2018 г. в галерия “Алма Матер”, в която наред с преподаватели и студенти от специалност “Изобразително изкуство” в СУ “Св. Климент Охридски” участваха и преподаватели и студенти от университети в Хърватия, Полша и Канада. На базата на показаните в експозицията произведения, текстът разглежда проблемът за ролята на цифровите технологии в съвременната печатна графика. Bratislava, Slovak Republic).

Ключови думи: съвременно изкуство, печатна графика, дигитална графика

През 2018 година гл. ас. Снежина Бисерова - преподавател по графика в катедра “Визуални изкуства” във Факултета по науки за образованието и изкуствата на СУ “Св. Климент Охридски” - стартира проекта с международно участие “Графични трансформации”, реализиран със съдействието на Фонд научни изследвания на Софийския университет.

Този проект е своеобразна платформа, върху която се срещат автори от различни страни, обединени от интереса към използването на съвременни дигитални технологии в полето на печатната графика. Публиката има възможност да проследи тенденциите както в българския контекст, така и случващото се в други художествени центрове в Източна и в Централна Европа (Хърватия, Полша).

На този етап са осъществени три етапа от проекта, като началото бе поставено в края на юни с изложбата “Графични трансформации I” в галерия “Алма Матер”. В тази стартираща изложба се представиха утвърдени автори, които са и преподаватели в реномирани висши училища по изкуствата. От Полша, от Университета “Мария Кюри-Склодовска” (гр. Лублин), участват Алиция Снох-Павловска, Анджей Мосио, Цезари Климашевски и Томаш Малец; от Университета на Силезия - Кшищоф Марек Бак. Участниците от Хърватия, от Художествената академия в Сплит, са Едвин Драгичевич, Майа Земуник Куалди и Слободан Томич. Своеобразен акцент е присъствието на Брайър Крейг от Университета на Британска Колумбия в Канада, като така полето на проекта се разширява и извън европейската културна сфера. Наред с преподавателите в експозицията са включени и работи на студенти от университетите в Лублин и в Силезия, както и от академията в Сплит и това е възможност да се проследят посоките, в които се развива днес висшето образование в областта на визуалните изкуства.

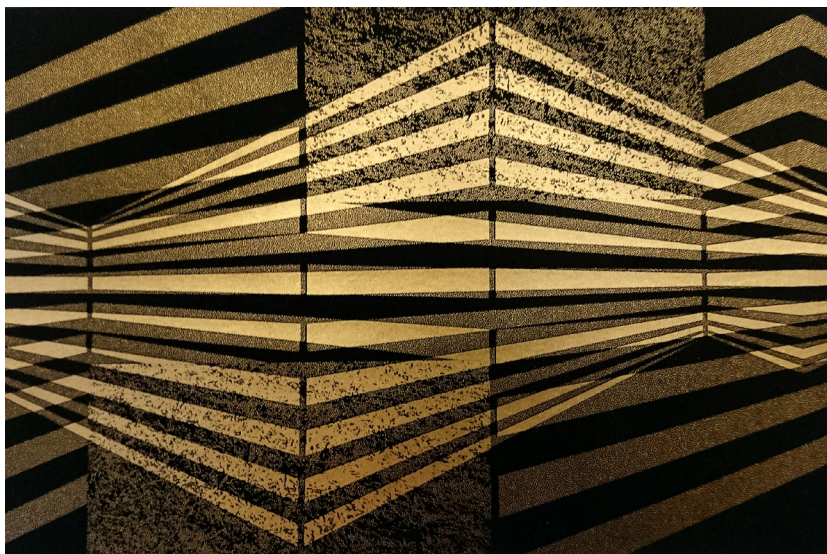
Проектът “Графични трансформации” изследва тенденциите, които се очертават в сферата на печатната графика след широкото навлизане на цифровите технологии. Печатната графика всъщност иманентно е обвързана с развитието на технологиите. Появата на този вид изкуство дори е функция на такова важно технологично нововъведение като пресата на Гутенберг, появила се преди повече от 500 години. Печатната графика е априори съвременна – художниците, които работят в тази област, реагират почти мигновено на технологичния напредък, възползвайки се в процеса на създаване на произведението от възможностите, които новите технологии предоставят. В този смисъл, е абсолютно естествено и логично нахлуването върху територията на съвременното графичното изкуство на цифровите технологии. И изложбата, която имахме възможност да видим през юни 2018 г. в галерия “Алма Матер”, е още едно свидетелство за процесите, които протичат в полето на графиката в съвременния дигитализиращ се свят.

Всеки един от художниците, чиито произведения бяха включени в експозицията, на някакъв етап от работата използва по един или друг начин цифровите технологии като художествен инструмент. Прилаганите подходи са различни. Някои автори тръг-

ват от вече съществуващ образ, който те цифровизират, а впоследствие трансформират, подлагайки го на различни манипулации, като отпечатъкът може да бъде изпълнен и в традиционна графична техника. Други включват дигиталната технология в по-късните етапи на работата, като се възползват и от възможностите на съвременния дигитален печат. Понякога целият процес е базиран на употребата на цифровите технологии: образът е създаден с използването на графични софтуерни продукти, а графичният отпечатък е дигитален принт. Изложбата всъщност е поредно доказателство, че новите технологии са просто още един художествен инструментариум, който съществува наред с традиционните графични техники.

Дигиталната графика притежава изключително широки възможности за игра с образа, но характерът на този образ се определя от художествената позиция на автора, от личното разбиране и отношение към функцията на изображението. Това дали образът е развиван в посока към абстрактното или е изграден в полето на фигуративното, в крайна сметка се определя от творческото намерение на самия художник.

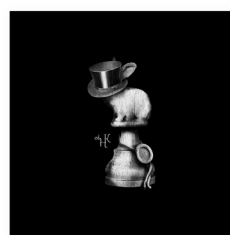
Проектът “Графични трансформации” разкрива и една (може би малко неочаквано) положителна страна на глобализацията – изкуството все повече се превръща в универсално общочовешко средство за общуване - интелектуално и духовно. Авторите, макар и да идват от различни художествени центрове, поставят проблеми и използват похвати, които притежават вътрешно сходство и са еднакво ясно четими в контекста на различни култури. Все по-значимо място (струва ми се особено в работата на младите) намират отражение различни екологични и социални проблеми, които имат ключово значение за всички нас. Все по-очевидно е, че къде е роден и къде живее един съвременен артист няма значение – той е жител на Глобалното село и изкуството е проекция на неговото съществуване в глобализиращия се свят, доминиран от дигиталните технологии.

Алиция Снох-Павловска. Дифузия – Еб. 2018, Смесена техника (дълбок печат, ситопечат), 11 x 18 см, Университет „Мария Склодовска-Кюри“, Лублин – Полша).

Рената Гогол. София I. 2018, Линогравюра, 100 x 70 см, (студент от Университет „Мария Склодовска-Кюри“, Лублин – Полша).

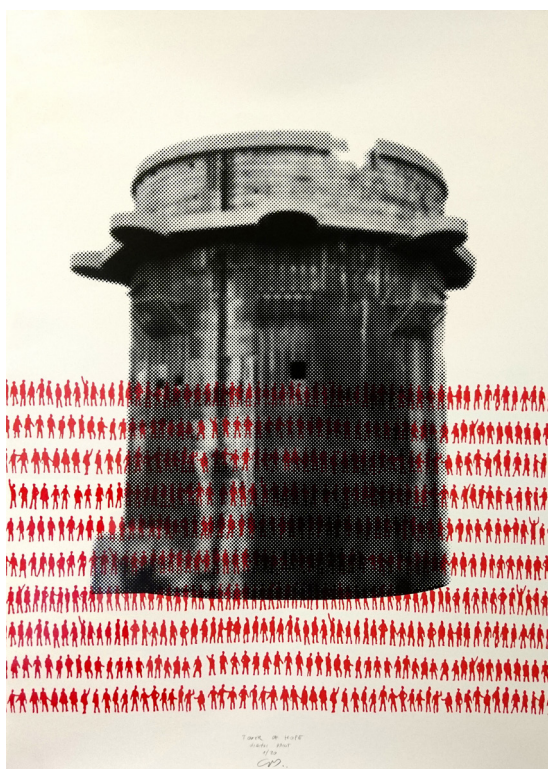
Кшищоф Марек Бак. Серия „Шапка, заек & Алиса“. 2018, CGD, дигитален печат, 100 x 70 см, Силезийски университет, Полша.

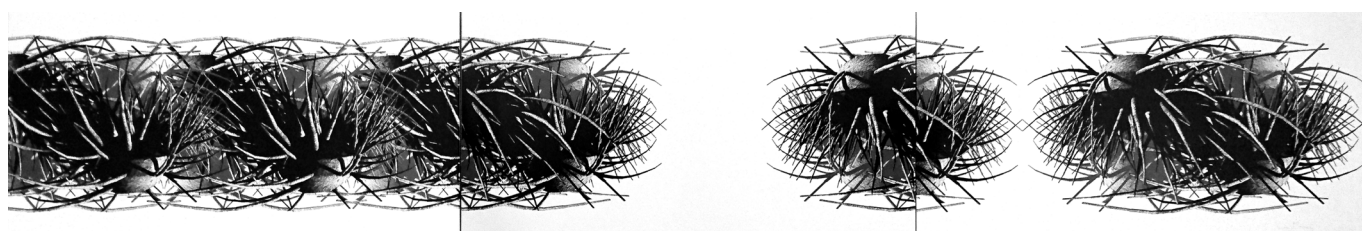
Кшищоф Марек Бак. Серия „Шапка, заек & Алиса“. 2018, CGD, дигитален печат, 100 x 70 см, Силезийски университет, Полша.

Брайър Крейг. POST TRUTH. 2017, UV ситопечат, 76 x 112 см, 2017, Университет на Британска Колумбия, Оканаган, Канада.

Едвин Драгичевич. Кулата на надеждата. 2018, CGD, 100 х 70 см, Художествена академия, Сплит, Хърватия.

Ида Бугарич. Бактерия. 2016 / 2017, дигитален печат, 50 х 100 см, триптих,, Художествена академия, Сплит, Хърватия.

Associate prof. Milena Blajieva

*Sofia University "St. Kliment Ohridski", Faculty of Educational Studies and the Arts,
1574 Sofia, Shipchenski prohod 69A blvd.
lubenova.milena@gmail.com*

ГРАФИЧНИ ТРАНСФОРМАЦИИ - I ЧАСТ

Цифрови и хибридни графични техники

Снежина Бисерова

GRAPHIC TRANSFORMATIONS - I PART

Digital and Hybrid Printmaking Techniques

Snezhina Biserova

Резюме: В поредица от изложби, артистични срещи, презентации, лекции и уъркшопи, посветени на съвременната графика и арт книгата – проект Графични ТрансФормации - I“ (Цифрови и хибридни графични техники) представи и популяризира постижения и съвременни аспекти в развитието на българското графично изкуство и арт книгата в творбите на преподаватели, докторанти и студенти от катедра „Визуални изкуства“ на Софийския университет в страната и чужбина.

Summary: In series of exhibitions, artistic meetings, presentations, lectures and workshops dedicated to the problems of contemporary printmaking and the artist book the project Graphic transformations - Part I (Digital and Hybrid Printmaking Techniques) presented and popularized the achievements of contemporary Bulgarian prints and the artist`s books created by students, PhD students and professors from the Visual Arts Department of Sofia University in Bulgaria and abroad.

Keywords: project, Graphics, artist`s book, hybrid prints, printmaking techniques, digital prints, digital techniques, exhibitions

Проектът *Графични ТрансФормации - I“ (Цифрови и хибридни графични техники)* се реализира с финансовата подкрепа на ФНИ на Софийския университет. Автор и ръководител на проекта е гл. асистент д-р Снежина Бисерова

Експанзията на дигиталните технологии в глобализираното постмодерно обществено пространство, довела до небивала досега агресия на визуалността, разшири използването на художествени средства извън считаните за класически (или конвенционални) за графичното изкуство. Чистото приложение на графичните техники все повече се измества от сложни, хибридни комбинации между класически и дигитални печатни способности, често персонализирани да степен на „лична“, собствена техника, легитимираща автора на международните графични форуми. Понастоящем, във второто десетилетие на 21 век, графичното изкуство в световен мащаб се превръща в зона на пресичане на елитарно-духовния стремеж на човека да се реализира, рисувайки с възможността му да обогати и да надгради диапазоните си на изразяване посредством новите, дигитални технологии. Художникът преосмисля и трансформира езика си през медията и нещо повече, преодолява с лекота и надхвърля параметрите на жанровете и на видовете визуални изкуства. Така, съвременното графично изкуство разтваря своите граници и без да отхвърля класическите техники, ги ситиуира в нов контекст и ги прави адекватни на актуалната художествена лексика.

Хибридните комбинации, (поставяни най-често от своите автори в групата на т. нар. смесени техники) понастоящем са почти неограничени и са широко застъпени в както в областта на оригиналната графика, така и в художественото пространство на арт книгата. От своя страна, създадената и реализирана изцяло чрез дигитален инструментариум графика печели все повече позиции на най-престижните световни графични форуми. Изданията на биеналето в Любляна (1955 – 2017), триеналето в София (последното през 2014), Биеналето в Дуеро, Португалия (2016, 2018) до Краков, (чието последно

издание през 2017 г. бележи 50 годишнината от неговото основаване) и R.O.C. Тайван 2018 представят едновременно с традиционните графични техники и технологични процеси, базирани на дигиталните способности за проектиране и печат; техният превес в последните издания на повечето от форумите е очевиден, а художествените постижения се акцентират и награждават. Дигитализацията на графиката поставя основите на една нова естетика, и в ответ – на съответно, моделирано от нея, възприятие.

Художественотворческият форум **„Графични Транс-Формации - I“ (Цифрови и хибридни графични техники)** е международен проект, който се разполага на територията на оригиналната графика и на арт книгата, като включва цифровите технологии във възможно най-широкия аспект на приложението им като художествен графичен инструментариум.

Участват изявени български и чуждестранни художници, които включват дигиталните техники в творческата и в преподавателската си практика – всеки от тях с подчертано категорично заявена авторска позиция в рамките на постмодерното. Представят се и резултатите от учебния процес по графика, интегриращ дигиталния софтуер в работата на студенти и докторанти от ФНОИ, ВИ. В проекта са привлечени преподаватели и студенти от НХА – специалност „Книга, илюстрация, печатна графика“.

Платформата на проекта създава креативна среда за художественотворчески обмен на идеи, графични практики и технологии, като популяризира съвременните тенденции в развитието на българската графична школа в контекста на приложението на дигиталните технологии.

Проектът включва поредица от международни изложби по темата на форума на територията на България, Канада, Полша и Хърватия.

В рамките на първата част на проекта през 2018 г. бяха реализирани заложените в програмата основни цели и приоритети:

- да презентира постиженията на българската графична школа в контекста на европейската и световна съвременна графика.

- да фокусира вниманието върху арт книгата – нова и неизследвана област в българското изкуство и специално обособена територия на съвременното изкуство и в частност, на дигиталната графика.

Осъществени бяха следните творчески дейности:

1. Международна изложба **„Графични ТрансФормации - I“**, представяща резултатите от първия етап на проекта – месец юни, (18. 06. - 30. 06. 2018 г.) в галерия „Алма Матер“ – северно крило на СУ „Климент Охридски“.

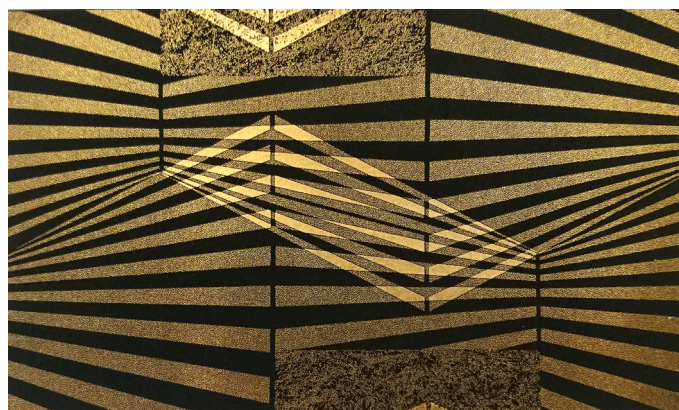
В изложбата взеха участие проф. Брайър Крейг от Университета на Британска Колумбия, Оканеган, Канада; доц. д-р Алиция Снох-Павловска, доц. д-р Цезари Климашевски, Томаш Малец, ас. Анджей Мосио от Университета „Мария Склодовска-Кюри“, департамент по изкуства, Лублин и 10 студенти, доц. д-р Кшищоф Марек Бак от Университета на Силезия, Катовице, Полша; доц. Едвин Драгичевич, доц. Слободан Томич, ас. Майа Земуник Куалди и 5 студенти от Академията в Сплит, Хърватия.

Фиг.1. Плакат за международната изложба „Графични ТрансФормации - I“, юни, галерия „Алма Матер“ – северно крило на СУ „Климент Охридски“.

Фиг. 2. Филип Фронкала - **Композиция** - линогравюра, монотипия, 100 x 70 см, 2018
 Университет Мария Склодовска-Кюри, Лублин, Полша.

Фиг. 3. Алиция Снох-Павловска – **Дифузия – E7**,

смесена техника (дълбок печат, ситопечат), 11 x 18 см, 2018,
Университет Мария Склодовска-Кюри, Лублин, Полша.

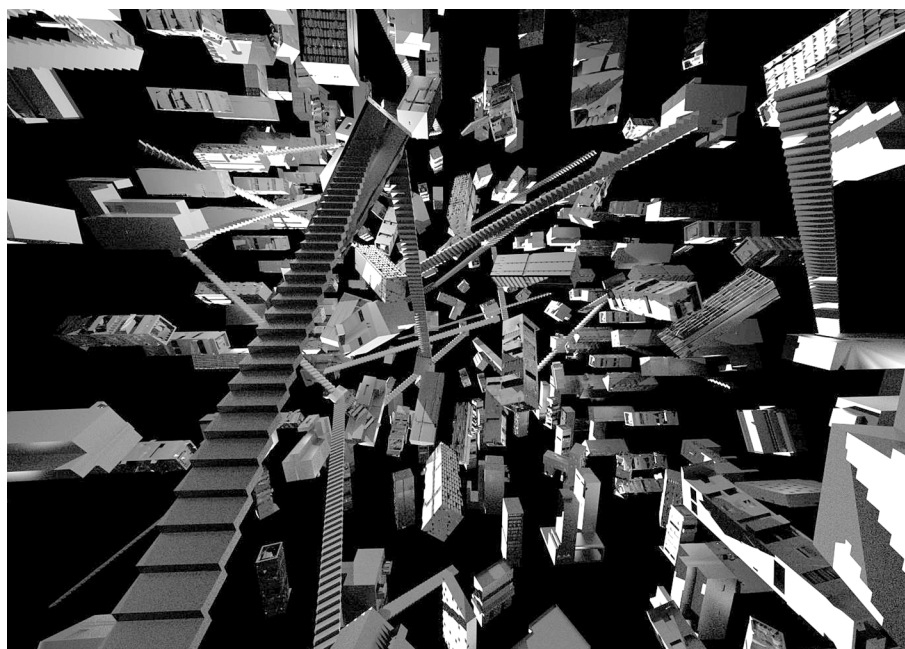
Фиг. 4. Изложба „Графични Транс-Формации - I“ – галерия Алма Матер, участници от Университет Мария Склодовска-Кюри, Лублин, Полша.

Фиг. 5. Рената Гогол – *София V*, 2018, Линогравюра, 100 x 70 см, 2018, студент от Университет Мария Склодовска-Кюри, Лублин, Полша.

Фиг.6. Кшищоф Марек Бак – *Няколко Сцени от живота на гълъба*, 2018
 серия от 12 екслибриса, CGD, дигитален печат,
 Силезийски университет, Полша.

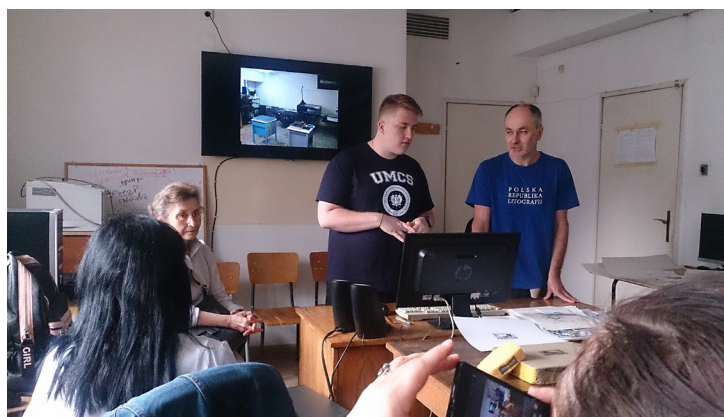

Фиг.7. Николина Чук – *Композиция - I*,
 дигитален печат, 70 x 100 см, триптих, 2016 / 2017,
 Художествена академия, Сплит, Хърватия.

2. Презентация и уъркшоп по литография, представени от доц. д-р Цезари Климашевски и Томаш Малец от Университета „Мария Склодовска-Кюри“, департамент по изкуства, Лублин, Полша пред преподаватели и студенти от СУ – ФНОИ, Катедра „Визуални изкуства“ (21. 06. 2018 - бул. „Шипченски проход“ 69 А – 323 з.).

фиг.8. Постерно съобщение за презентацията и уъркшопа по литография, представени от Томаш Малец, департамент по изкуства Университета „Мария Склодовска-Кюри “ – Лублин, Полша.

Фиг.9. Презентация и лекция „Литографията в Лублин“ на Томаш Малец, департамент по изкуства на Университета „Мария Склодовска-Кюри “ – Лублин, Полша.

Фиг.10. Презентация и лекция „Литографията в Лублин“ на Томаш Малец, департамент по изкуства на Университета „Мария Склодовска-Кюри “ – Лублин, Полша.

3. Уъркшоп по силиграфия, представен от гл. ас. д-р Снежина Бисерова с участници: доц. д-р Цезари Климашевски, Томаш Малец и студенти от Университета „Мария Склодовска-Кюри“, департамент по изкуства, Лублин, Полша и преподаватели и студенти от СУ – ФНОИ, Катедра „Визуални изкуства“ (21. 06. 2018 – бул. „Шипченски проход“ 69 А – графично ателие.).

Фиг.11. Постерно съобщение за уъркшопа по силиграфия, представен от гл. ас. д-р Снежина Бисерова, СУ – ФНОИ, Катедра „Визуални изкуства“.

Фиг.12. Уъркшоп по силиграфия, представен от гл. ас. д-р Снежина Бисерова, СУ – ФНОИ, Катедра „Визуални изкуства“.

Фиг.13. Уъркшоп по силиграфия, (печатен процес), представен от гл. ас. д-р Снежина Бисерова, СУ – ФНОИ, Катедра „Визуални изкуства“.

4. Изложба с международно участие „Графични ТрансФормации – Графика и арт книга“ – 30. 11. – 18. 11. 2018 г. в галерия „Сан Стефано“ – Сан Стефано Плаза, София. В изложбата взеха участие проф. Брайър Крейг от Университета на Британска Колумбия, Оканаган, Канада; доц. д-р Алиция Снох-Павловска, доц. д-р Цезари Климашевски, доц. Томаш Малец, ас. Анджей Мосио от Университета „Мария Склодовска-Кюри“, департамент по изкуства, Лублин, Полша; проф. Буян Филчев, проф. д-р Лаура Димитрова, доц. д-р Анна Цоловска, гл. асистент д-р Снежина Бисерова, д-р Цвета Петрова, д-р Красимира Дренска, докторант Виолета Апостолова, Даниела Атанасова, Десислава Митова и Калина Миланова – преподаватели и студенти от СУ – ФНОИ, Катедра „Визуални изкуства“; доц. д-р Регина Далкалъчева, Роза Бренайзен и студентите от магистърска програма „Илюстрация“ Александра Димитрова, Божена Серафимова, Невена Ненова, специалност „Книга, илюстрация, печатна графика“, НХА, София.

Фиг.11. Постерно съобщение за уъркшопа по силиграфия, представен от гл. ас. д-р Снежина Бисерова, СУ – ФНОИ, Катедра „Визуални изкуства“.

Фиг 15. Изложба „Графични ТрансФормации – Графика и арт книга“ – галерия „Сан Стефано“, Сан Стефано Плаза, София.

Фиг-16. Изложба „Графични ТрансФормации – Графика и арт книга“ – галерия „Сан Стефано“, Сан Стефано Плаза, София.

Фиг.17. Снежина Бисерова – Арт книга „В градината вали“ по авторски поетичен текст на Вера Ташева. формат на фолио 23.5 /42 см,

формат на страницата 23.5 /14 см, обем 22 фолиа,
пълноцветен ръчен печат в техника силиграфия върху хартия Nahnetmuehle 230 g
Реализирана в лимитиран авторски тираж от 35 екземпляра – ръчно сигнирана, 2012

Арт книгата „В градината вали“ е двуезично издание по авторски поетичен текст от Вера Ташева. Книгата е структурирана на базата на контрастно противопоставяне на визуалния и поетичния език. Взаимодействието между образ и текст е търсено по-скоро в духовно-субективен аспект, отколкото като непосредствен наратив. Графиките надграждат медитативно-съзерцателния по характера си текст като допълват и извеждат на по-дълбоки нива художествения прочит. Книгата включва 22 графични фолиа, нескрепени в книжно тяло, в съответствие с идеята те да могат да се възприемат и поотделно, сами за себе си, като обекти на медитация и естетическо съзерцание. Дизайнът на кутията, в която се съхраняват фолиата, е решен на принципа на симетрията и създава усещането за въвеждане и навлизане в индивидуално интимно художествено пространство.

Фиг. 18. Снежина Бисерова – Арт книга „*В градината вали*“ по стихове на Вера Ташева

Фиг.19. Изложба „*Графични ТрансФормации – Графика и арт книга*“ – галерия „Сан Стефано“, Сан Стефано Плаза, София.

Фиг.20. Лаура Димитрова – Инсталация – монотипия, смесена техника върху нискограмажна ролна хартия, 2018

Фиг.21. Лаура Димитрова – арт книга смесена техника и релеф, рециклирана хартия, 2018

Фиг.21. Лаура Димитрова – арт книга смесена техника и релеф, рециклирана хартия, 2018

Фиг.23. Александра Димитрова – арт книга **„Когато падне мъгла в Родопска планина“**
формат 31.5 / 23 см, техника CGD / преге, 2017 / 2018

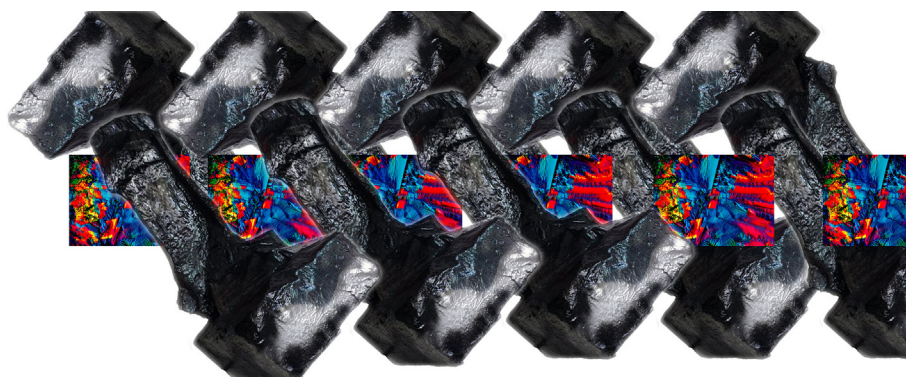
Графични листове арт публикации уникати по „Народни песни от Родопския край“ от Николай Кауфман, Тодор Тодоров, БАН 1970г. Авторска фотография, дигитален печат върху Фабриано 5 / 210 гр., паус 200 гр. ръчно книговезване и преге. Шрифт „Kardinal Pro“. Арт книгите са проектирани и реализирани като дипломен проект в рамките на магистърска програма „Илюстрация“ към специалност „Книга, илюстрация, печатна графика“ на Национална художествена академия / София с художествен ръководител доц. д-р Регина Далкалъчева.

Фиг.24. Калина Миланова – **арт книга „БОРИС ХРИСТОВ – ИЗБРАНО“**, 2018
формат 50 / 45 см, ръчен печат в техники тонер трансфер / силиграфия / преге печат. Реализирана в лимитиран авторски тираж от 7 екземпляра по „Книга на мълчанието“ от Борис Христов, 2014, ръчно сигнирана. Хартия Magnani Litho 310 g / m, 13 графични листа, нескрепени в книжно тяло. Арт книгата е разположена във футляр-кутия от черен картон Fabriano Murillo 360 g / m. Проектирана и реализирана като дипломен проект в рамките на магистърска програма „Графичен дизайн“ към ФНОИ катедра „Визуални изкуства“ на СУ „Св. Климент Охридски“ с научен ръководител проф. Буян Филчев.

Фиг. 25. Анна Цоловска – графична инсталация, дигитален печат, силиграфия, преге,
/елемент I – *Поток на мисловната матрица* /, 2018

Фиг. 26. Анна Цоловска – графична инсталация, дигитален печат, силиграфия, преге,
/елемент II – *Чук на мисловната матрица* /, 2018

Фиг. 27. Анна Цоловска – графична инсталация,
дигитален печат, силиграфия, преге, 2018

Фиг. 28. Буян Филчев – графична серия „Посвещение“, (Л. К.) - I
формат 59 / 42 см, техника CGD, дигитален печат, 2012

Фиг. 29. Изложба „Графични ТрансФормации – Графика и арт
книга“ – галерия „Сан Стефано“, Сан Стефано Плаза, София.

фиг. 30. Регина Далкалъчева – арт книга „**СТЕНИТЕ / DIE WANDE**“, формат 21 / 29,7 см, техника CGI / Digital Print, 2016

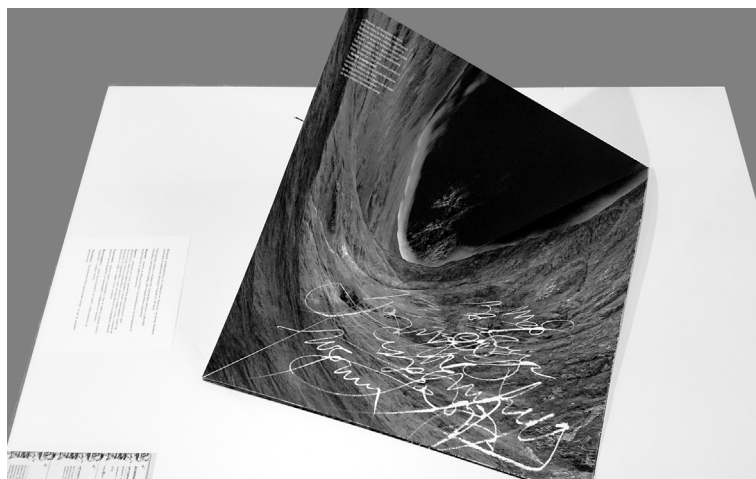
Реализирана в лимитиран авторски тираж от 7 екземпляра – ръчно сигнирана. Авторска фотография, авторска калиграфия, ръчно книговезвана. Сертифицирана хартия за художествен графичен печат Hahnemuele/ William Turner/190 гр, прозрачни PVC плаки с щанци, паос, корица от велпапе, спирално скрепване на книжното тяло. Арт книгата е разположена във футляр-кутия от велпапе, щанцовано и ръчно надрисувано.

Посредством дигитална обработка автентични авторски фотоизображения на фрагменти от Берлинската стена (реализирани в периода 10. 10. – 2. 11. 1989 г), дни преди нейното разрушаване са превърнати в естетически самостоятелни абстрактни артефакти, които са противопоставени на реалната същност на обекта. Книгата съдържа калиграфски текстове, документиращи време и място на заснеманията, както и избрани фрази от публикации в периодичния печат от конкретните дни на съответните заснемания.

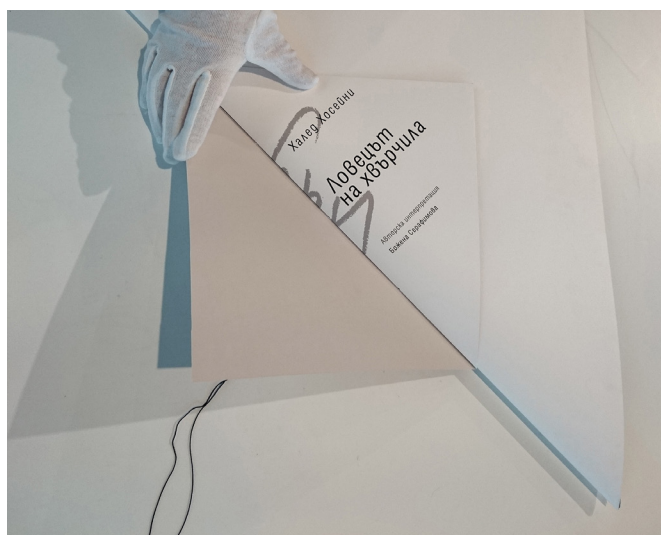
Фиг. 31. Невена Ненова - арт книга „**ЧАЙКАТА**“,
формат 90 / 60 / 16 см, техника CGD / силиграфия, 2018

Авторска интерпретация по оригинален текст на Ричард Бах „Джонатан Ливингс-тън чайката“ 2018. Лимитиран авторски тираж от 35 екземпляра. Коли - 3 бр. Материали за книжните тела: хартия Fabriano 5, мелинекс, плака. Материал корица: ръчна хартия Gentile. Дигитален печат и ръчни печатни техники – силиграфия. Ръчно книговезване. Арт книгата е проектирана и реализирана като семестриален проект в рамките на магистърска програма „Илюстрация“ към специалност „Книга, илюстрация, печатна графика“ на Национална художествена академия / София с художествен ръководител доц. д-р Регина Далкалъчева.

Фиг. 32. Божена Серафимова – арт книга „**ПОЛЕТ**“
формат 60 / 60 см, техника CGD, 2018

Арт книгата е в лимитиран авторски тираж от 30 екземпляра по „Ловецът на хвърчила“ от Халед Хосейни, дигитален печат върху хартия Fabriano 5, 300 g / m., ръчно книговезване. Арт книгата е проектирана и реализирана като семестриален проект в рамките на магистърска програма „Илюстрация“ към специалност „Книга, илюстрация, печатна графика“ на Национална художествена академия, София с художествен ръководител доц. д-р Регина Далкалъчева.

Фиг. 33. Божена Серафимова - арт книга „ПОЛЕТ“,
формат 60 / 60 см, техника CGD, 2018

Фиг. 34. Роза Бренайзен – арт книга „DRAWINGS IN SEQUENCE“
формат 29 / 36 / 2.5 см, техника • рисунка / молив и акварел, 2013

Фиг. 35. Анджей Мосио – *ВЪЗРАЖДАНЕ II / REVIVAL II*
формат 70 / 50, см, техника CGD, 2018

Фиг. 36. Изложба „Графични ТрансФормации – Графика и арт книга“
галерия „Сан Стефано“, Сан Стефано Плаза, София.
/Полски автори от университета Мария Склодовска-Кюри, Лублин/

Фиг. 37. Десислава Митова – Графична серия „Флорави I - III“ – силиграфия, 2018
Реализиран дипломен проект в рамките на бакалавърска програма към ФНОИ,
катедра „Визуални изкуства“, специалност „Изобразително изкуство“
на СУ „Св. Климент Охридски“ с научен ръководител гл. асист. д-р Снежина Бисерова

5. Изложба „Графични ТрансФормации – Инсталационни графични форми, дигитална графика, арт книга“ – 20. 11. – 08. 12. 2018 г. в галерия „Етюд“, София. В изложбата взеха участие проф. Буян Филчев, проф. д-р Лаура Димитрова, доц. д-р Анна Цоловска, гл. асистент д-р Снежина Бисерова, ас. д-р Венцислава Стоянова, ас. д-р Красимира Дренска, д-р Цвета Петрова, докторант Виолета Апостолова, Елена Петрова, Десислава Митова и Калина Миланова – преподаватели и студенти от СУ – ФНОИ, Катедра „Визуални изкуства“; доц. д-р Регина Далкалъчева, Роза Бренайзен и студентите

от магистърска програма „Илюстрация“ Александра Димитрова и Божена Серафимова, специалност „Книга, илюстрация, печатна графика“, НХА, София.

фиг. 38. Плакат за изложбата „Графични Трансформации – Инсталационни графични форми, дигитална графика, арт книга“, галерия „Етюд“, София.

Графиката още от зората на своето развитие е най-достъпното, и същевременно, най-комуникативното изкуство. Поради тиражиращата си същност тя е неотменно свързана с книгата, неслучайно наричана корона на човешката цивилизация. В съвременното дигитализирано общество, силно доминирано от визуалността, партнирането на слово и образ е добило равностойност, като нерядко визуалното послание е водещото. Арт книгата като художествено проявление на 20 век отдавна е обособила свое място и територия за колекциониране в световен аспект. Тя е своеобразен концептуален архив, включващ в себе си времето – портал към изкуството на определен период и художествено направление.

В България арт книгата едва през последното десетилетие придобива относителна популярност и определеност в арт-пространството. Като специфичен концептуален художествен феномен тя тепърва ще детерминира своя собствена ниша. В тази позиция, арт книгата се явява особено атрактивно поле за развитие, анализи и художествена реализация на пазара на изкуството. Презентирането на арт книги в рамките на програмата на проекта в галериите Сан Стефано и Етюд представлява малка, но решителна стъпка в тази посока.

Проучването на съвременното графично изкуство във всеобхватната му цялост – с неговите визуални, концептуални, социални и цивилизационни художествени проявления е заложено в основите на концепциите на международните форуми на графиката в началото 21 век, а изборът на автори и на кураторски проекти недвусмислено подчертава тези тенденции. Графичните инсталации, все по-често присъстващи в тези форуми показват, че дигиталните технологии са превърнати в обособена и все по-утвърждаваща се платформа за комплексна интермедийна комуникация. В този контекст графичният печат като същност и като технологически процес предоставя възможността не само за разкриване на валенции към други медии, но също така и за нов тип художествено

интегриране в редиците на изкуствата. Интерпретирането на оригиналната идея за графиката като изкуство се осъществява в изключително широк спектър, от традиционните практики към всевъзможни печатни комбинации а в чисто концептуален план – към разбирането на онези фундаментални идеи, които формират същностните слоеве на съвременната графична творба.

Включените в проекта графични инсталации, част от които съхранили възможността си за тиражиране, а други – замислени и осъществени като абсолютни уникати потвърждават тези аспекти и тенденции в развитието на графичното изкуство. Сливването на медиите представлява структурна и формална рамка за развиване на идеите на всеки от авторите.

Фиг. 39. Снежина Бисерова – Графична инсталация „**СТЪЛБА КЪМ НЕБЕТО – I-IV**“
формат 175 / 120 см техника CGD / Giclee , отпечатана върху сертифицирана хартия за художествен графичен печат Hahnemuehle / William Turner 310 g. 2018

Фиг. 40. Регина Далкалъчева – графична инсталация „**СВЕТИЯТ УБРУС / MANDYLION**“ / (V - VII) (в общ план от интериора на изложбата)

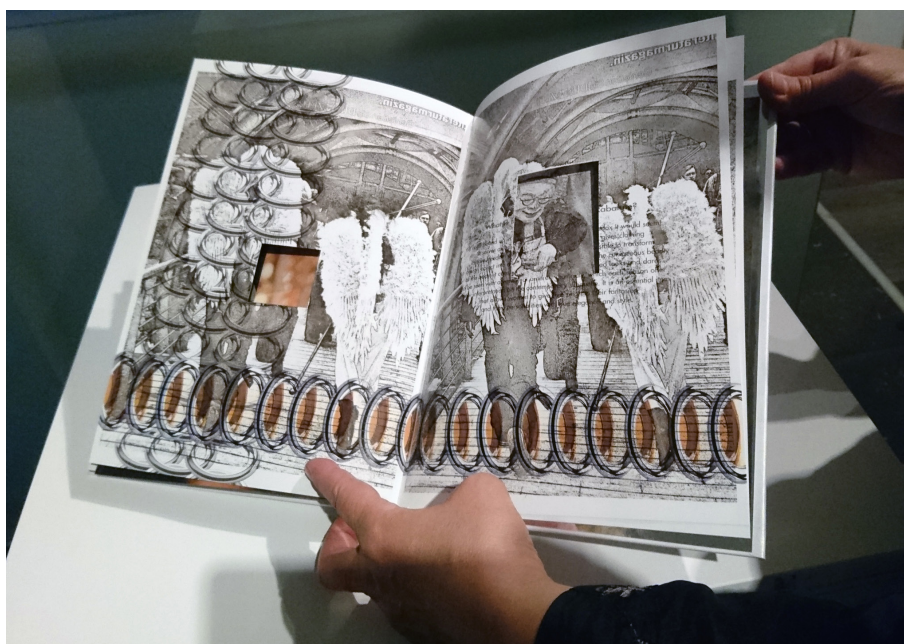
Фиг. 41. Регина Далкалъчева – графична серия „**СВЕТИЯТ УБРУС / MANDYLION**“ / (V - VII)
формат 60 / 243 см , техника CGD / дигитален печат, сертифицирана хартия за художествен графичен печат Hahnemuehle / William Turner 190 g. 2017/2018

Фиг. 42. Регина Далкалъчева – арт книга уникат „**ЧУЖДИЯТ / (1) НИЕ**“
формат 21 / 29,7 см, техника CGD / тонер трансфер, 2015 / 2016

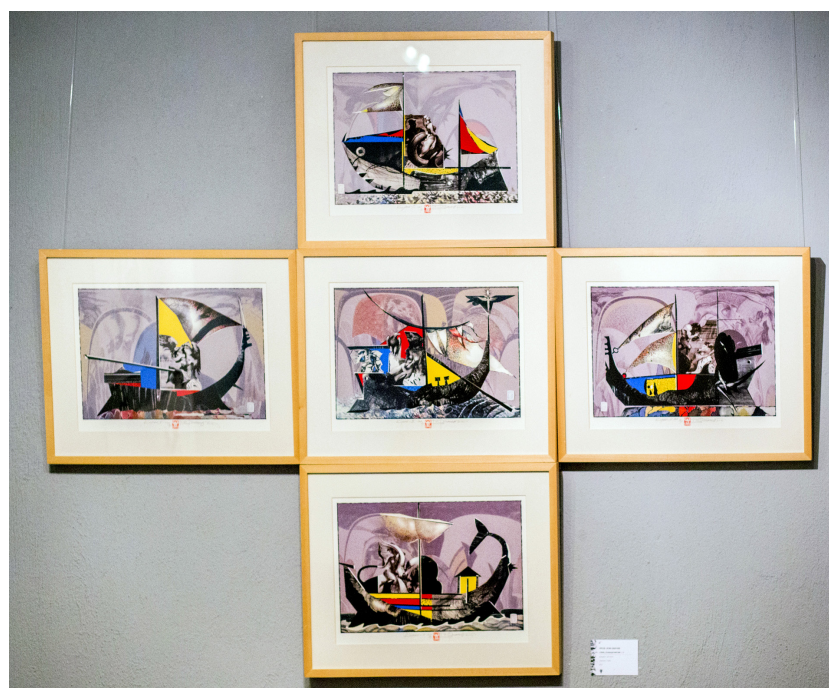
Фиг. 43. Регина Далкалъчева – арт книга уникат „**ЧУЖДИЯТ/ (1) НИЕ**“, 2015 / 2016.

Фиг. 44. Регина Далкалъчева – арт книга уникат „**ЧУЖДИЯТ/ (1) НИЕ**“
формат 21 / 29,7 см, техника CGD / тонер трансфер, ръчно щанцоване,
деструктуриране и надрисуване на тиражния първообраз, 2015 / 2016
Арт книгата представлява художествена трансформация на съществуващо,
полиграфически реализирано рекламно печатно издание,
единствен екземпляр – ръчно сигниран .

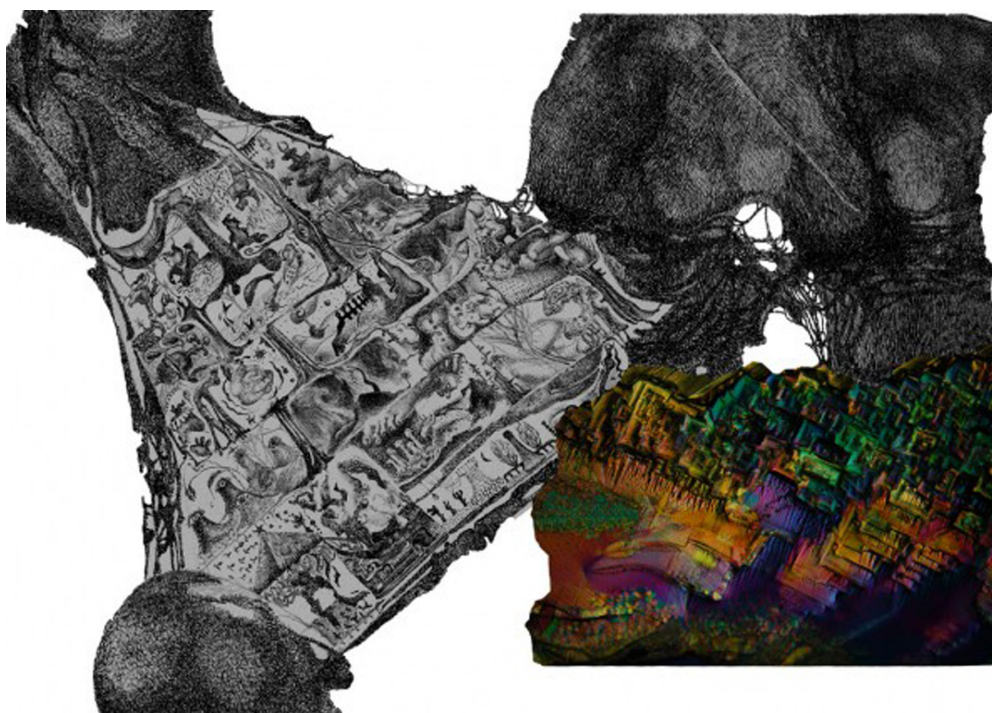
Фиг. 45. Изложба „Графични ТрансФормации – Инсталационни графични форми, дигитална графика, арт книга“, галерия „Етюд“, София. (общ план)

Фиг. 46. Буян Филчев – графична серия „ПЛАВАЩИ МИТОВЕ- I -V“, формат 25/ 37см, техника CGD, дигитален печат, 2012.

Фиг. 47. Венцислава Стоянова – инсталация „ПЪТ“
формат 28 / 75 / 8 см, техника CGD / дървени пощенски кутии, 2018.

Фиг. 48. Анна Цоловска „ПРОБИВ“,
формат 54 / 75 см, техника CGD / литография, 2014

Фиг. 49. Цвета Петрова – хартиена графична инсталация „ЗА ДА СЕ ВЪРНЕ ПАМЕТА НА МЪРТВИЯ“ / из „Книга на мъртвите“ /, формат 100 / 70 см, техника CGD / дигитален печат, 2018

Фиг. 50. Изложба „Графични ТрансФормации – Инсталационни графични форми, дигитална графика, арт книга“, галерия „Етюд“, София. (общ план)

Фиг. 51. Божена Серафимова – арт книги **„ТРАНСФОРМАЦИЯ - I“** и **„ТРАНСФОРМАЦИЯ - II“** формат 20,5 / 20,5 см, техника CGD, дигитален печат, хартия Fabriano 5, 300 g / m², ръчно книговезване, 2018 Лимитиран авторски тираж от 20 екземпляра по „Ловецът на хвърчила“ от Халед Хосейни. Арт книгите са проектирани и реализирани като семестриален проект в рамките на магистърска програма „Илюстрация“ към специалност „Книга, илюстрация, печатна графика“ на Национална художествена академия, София с художествен ръководител доц. д-р Регина Далкалъчева.

Фиг. 52. Лаура Димитрова – **„ЛЮБОВ“** по „Котката“ на Бодлер формат вариращ, смесена техника, колаж / рециклирана хартия, 2013.

Фиг. 53. Роза Бренайзен – арт книга-обект „**SPEECH INDEX ALTERED**“
формат 31/ 23 / 15 см, техника ръчно трансформиране на книжно тяло, 2013.
Арт книгата представлява художествена трансформация на съществуващо полиграфически реализирано рекламно печатно издание, единствен екземпляр.

Фиг. 54. Изложба „**Графични ТрансФормации – Инсталационни графични форми, дигитална графика, арт книга**“, галерия „Етюд“, София. (общ план)

Фиг. 55. Виолета Апостолова – фотокнига „**СОНЕТИ ОТ УИЛЯМ ШЕКСПИР**“
формат 20 / 27см, техника CGD, дигитален печат, 2018.

Фиг. 56. Десислава Митова – графична серия „**ФЛОРАВИ IV- V**“, формат 50 / 70 см, техника силиграфия, 2018 Реализиран дипломен проект в рамките на бакалавърска програма към ФНОИ, катедра „Визуални изкуства“, специалност „Изобразително изкуство“ на СУ „Св. Климент Охридски“ с научен ръково-дител гл. асист. д-р Снежина Бисерова.

Фиг. 57. Калина Миланова – арт книга **„ДЪРВОТО НА МОЕТО ДЕТСТВО“**
 формат 25 / 25 см техника дигитален печат / силиграфия, 2018
 Реализирана в лимитиран авторски тираж от 5 екземпляра по авторски текст,
 ръчно сигнирана. Хартия Fabriano Offset 310 g / m², ръчно шиене.
 Проектирана и реализирана като дипломен проект в рамките на магистърска програма
 „Графичен дизайн“ към ФНОИ, катедра „Визуални изкуства“
 на СУ „Св. Климент Охридски“ с художествен ръководител проф. Буян Филчев.

Фиг. 58. Александра Димитрова - арт книга **„ДРЕВНИ РОДОВИ СИМВОЛИ“**
 формат 100/ 33 см, техника CGD, дигитален печат, POP-UP, 2017
 Арт книгата е реализирана като семестриален проект в рамките на магистърска програма
 към специалност „Книга, илюстрация, печатна графика“ на Национална художествена
 академия / София с художествен ръководител
 доц д-р Регина Далкалъчева.

Фиг. 59. Красимира Дренска – арт книга, инсталационна форма „МИТОВЕ ЗА СЪТВОРЕНИЕТО“, формат вариращ, смесена техника, рециклирана хартия, 2018.

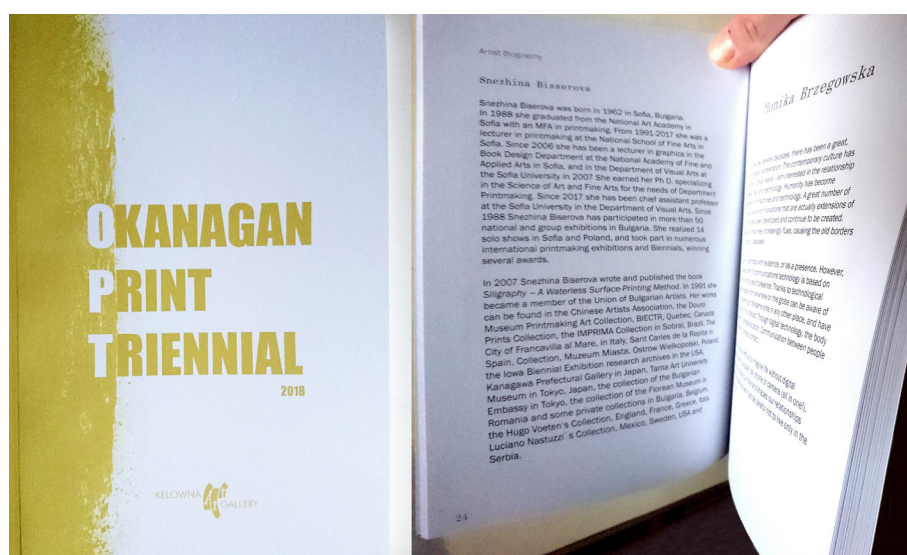
Фиг. 60. Изложба „Графични ТрансФормации – Инсталационни графични форми, дигитална графика, арт книга“, галерия „Етюд“, София. (общ план)

6. Студенти и преподаватели, участници в проекта, представиха свои работи, осъществени по темата на проекта в VI форум малка графика, организиран от секция „Графика и илюстрация“ на СБХ. Боряна Писарова от 3 курс, спец. „Изобразително изкуство“ – ФНОИ, Катедра „Визуални изкуства“, бе номинирана за цялостното си представяне, а Александра Димитрова (НХА, София) получи Диплом за млад автор. (15. 11 . 2018)

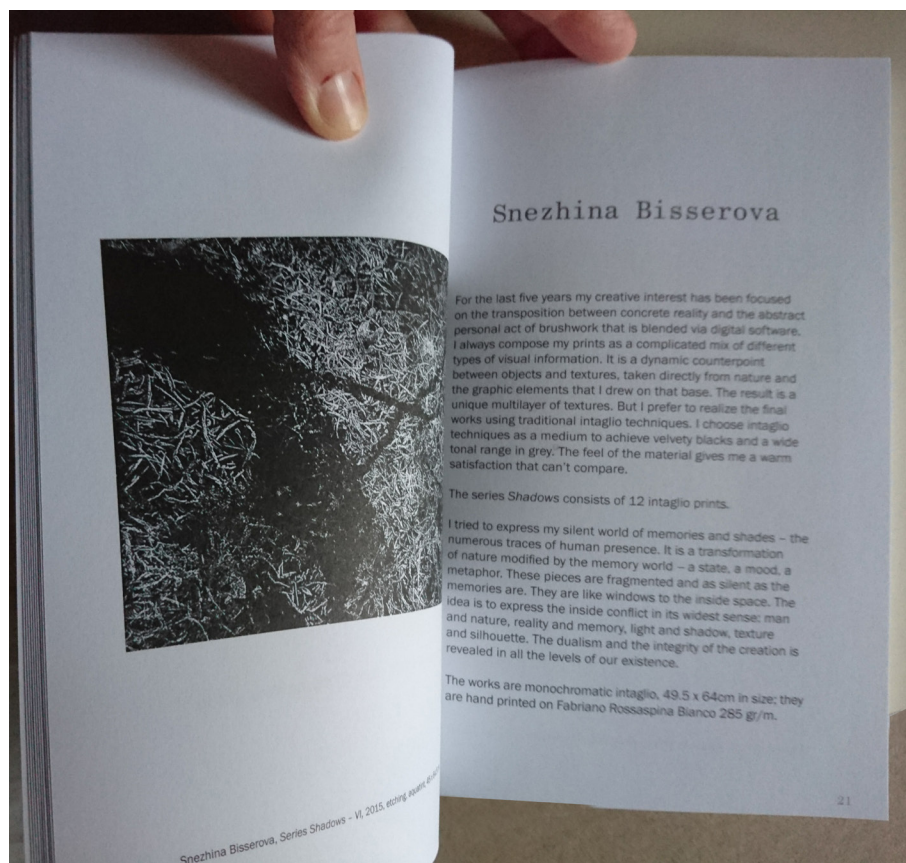

Фиг. 61. Фиг. 62. Номинирани автори от VI форум малка графика, организиран от секция „Графика и илюстрация“ на СБХ – галерия Арт Алея, София.

7. Ръководителят на проекта д-р Снежина Бисерова взе участие в Международното графично триенале в Оканаган, Канада. Графичната серия „Сенки“, представена в рамките на форума, бе публикувана в каталога на събитието, придружена с текстов материал за автора.

Фиг. 63. Снежина Бисерова – корица и страници от каталога на Международното графично триенале, Оканаган, Канада.

Фиг. 64. Снежина Бисерова – публикация в каталога на Международното графично триенале, Оканаган, Канада.

В резултат от анализа на реализираните в рамките на проекта изложби могат да се очертаят и да се коментират определени изводи:

- Дигиталният инструментариум се е превърнал в напълно интегрирано средство за графична продукция, той е заел съществена ниша от територията на графиката и на арт книгата. Влиянието му върху естетическите практики и върху ретранслацията на визуалната информация в други форми е очевидно; неоспоримо е въздействието му и върху художествените категории, какъвто е например, визуалният език.

- Налице е еволюция на художествената лексика в съвременното графично изкуство отвъд какофонията на заобикалящото ни отвсякъде и все по-натрапливо дигитално говорене.

- Високи художествени резултати са постигнати само върху основата на овладяни фундаментални класически, традиционни за графиката технологии и практики, на вече изграден и укрепнал в етапите на индивидуалното творческо израстване авторски художествен език. Възможностите на дигиталните технологии предизвикват автора, извеждат го от зоната на постигнатия чрез традиционното мислене и технологии комфорт, включвайки друг, специфичен тип динамика и в процеса на почти игровото, поливариантно търсене развива в нестандартни измерения неговия изказ.

- За неукрепналия, развиващ се млад художник овладяването на базисните компетенции на дигиталния инструментариум трябва да върви успоредно с изучаването на класическите графични техники и изграждането на съответстваща художествена култура.

- В процеса на обучение работата с графичен софтуер, адаптиран към творческите задачи на дисциплината „Графика и технологии“ развива мисленето и креативните възможности на студентите по посока на свобода в изказа и гъвкавост при проектирането

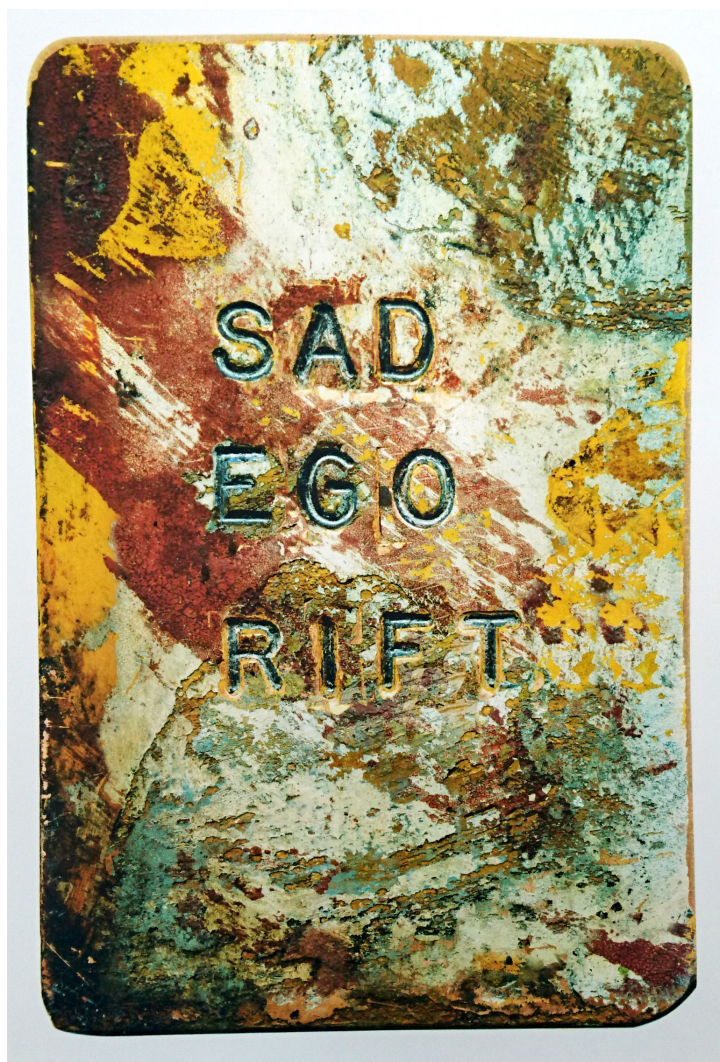
на графичните композиции. Генерира се комбинативност и се обогатява фантазията на студентите. Това прави включването на дигиталното проектиране важен и пластичен съвременен метод в обучението по графична композиция.

- Интегрирането на дигиталния инструментариум в пълния спектър от класически графични техники на етапите на подготовка, предпечат и трансфер към печатна матрица, както и разнообразните надпечатващи практики обогатяват неимоверно процеса на обучение и предоставят високи творчески резултати в работата на студентите по дисциплините „Графика и технологии“ и „Дигитални графични и техники“ в рамките на бакалавърските и на магистърските програми към катедра „Визуални изкуства“, ФНОИ, Софийския университет.

- Тези изводи предполагат, че пътищата на дигиталните и на класическите графични техники и в бъдеще, все по-сложно, ще се преплитат и надграждат взаимно в стремежа на художника да търси постоянно нови възможности за пластично изразяване.

- Включването на дигиталните и класическите техники на територията на съвременната графика и арт книгата, независимо от доминантата на едните или на другите, резултира в художествена продукция с нови, неочаквани пластически характеристики, но достатъчно отдалечена от повърхностната компютърна механика.

- Пораждането на нова художествена форма, на нов език в исторически аспект обикновено е следвано от генериране на съответстващ тип разбиране, на възприятие – а оттам, във формирането на публики.

Фиг. 65. Брайър Крейг – **SAD EGO RIFT, UV** ситопечат, 76 x 112 см, 2017, Университет на Британска Колумбия, Оканаган, Канада.

В контекста на формулираните изводи своеобразна есенция на цялостната концепция на проекта представляват думите на Брайър Крейг от Университета на Британска Колумбия, Оканеган, Канада: „Моята роля като художник е до голяма степен ролята на трансформатор, променящ смисъла на посланията. Аз избирам, съпоставям, редактирам, прекодирам – и впоследствие, презентирам в нов контекст изображения и текст – компилации на неща, които откривам в моето ежедневие. Избирайки за отправна точка идеята на Ролан Барт за „смъртта на изкуството“, аз споделям теорията, че всички ние сме автори на онова, което виждаме. Ние интерпретираме и осмисляме нещата, направени преди нас по индивидуални, идеосинкретични начини. Аз вярвам, че това става ежедневно, в сблъсъка ни с визуалната и текстова информация, с която влизаме в контакт.

Като фундаментална форма за комуникация графиката представлява идеално средство за изследване на идеята за формулиране и предаване на послания в обществото на 21 век“.

Assist. Prof. Snezhina Biserova, PhD

*Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Faculty of Educational Studies and the Arts,
1574 Sofia, Shipchenski prohod 69A blvd.
Tel. +359888004493
snbisser@hotmail.com*

ЕЗИКЪТ И РЕЧТА НА ДЕЦАТА С ЛЕКА УМСТВЕНА ИЗОСТАНАЛОСТ

Виктория Ценова

LANGUAGE AND SPEECH OF CHILDREN WITH MILD MENTAL RETARDATION

Viktorija Tsenova

Резюме: Статията включва обзор на комуникативните нарушения при лека умствена изостаналост. Дискутирани са онтогенетичните етапи в развитието на комуникативната способност при децата в тази категория. Анализирани са характерните за тях езикови дефицити (в експресивен и импресивен аспект) и речеви дефицити (гласови, артикулационни, прозодични). Тоталните нарушения на устната реч рефлектират върху овладяването на писмената реч и това се превръща в основно препятствие пред обучението на умствено изостаналото дете.

Summary: The article includes an overview of communication disorders in mild mental retardation. The ontogenetic stages in the development of communication ability in the children in this category are discussed. The typical language deficits (in expressive and impressive aspect) and speech deficits (voice, articulation, prozody) are analyzed. The total language impairment reflects upon the mastering of the written language and this becomes a major obstacle to the education of the mentally retarded child.

Keywords: mild mental retardation, impaired language and speech development, language deficits, speech deficits

В съвременните лингвистични науки се различават две функции, участващи в човешката комуникация – *езикова* и *речева (говорна)*. Езикът се определя като висша психична функция, способност за опериране със словесните кодове и правилата за тяхното съчетаване, а речта – като външна, физическа, звукова реализация на езика (Ценова, 2015). Ето защо в психолингвистиката на развитието се обсъжда както развитието на езика, така и на речта/говора (Стоянова, 2011). Но в по-общ план стриктното разграничение между език и реч се заличава и поради това термините „устна реч“ и „устен език“, респективно „писмена реч“ и „писмен език“, често се използват и еквивалентно.

Езиковото развитие на детето протича като процес на натрупване на понятия, в които са кодирани идеите за обектите и явленията в заобикалящия ни свят и успоредно с това се развива мисленето – когнитивен процес с водещо значение за формирането на интелектуалната функция. Недостатъчното развитие на мисленето и интелекта винаги са пряко свързани с нарушения на езиковото развитие.

Според редица автори (Добрев и др., 1992; Василева, 1999 а, б; Волкова и Шаховская, 2000 и др.) нарушенията в мисленето имат пряко отражение върху формирането и протичането на устната реч на децата с умствена изостаналост. Състоянието на речта е на равнището, на което е мисленето. Страдат както импресивната, така и експресивната страна на речта. Наблюдава се общо забавяне в темпа на речевото развитие, ограничен речников запас със слабо и неточно усвояване на значенията на думите, трудности при усвояване на граматиката на езика. Аналогично на мисленето, нарушенията в речта на децата с лека умствена изостаналост са по модела на общо и трайно недоразвитие. По тази причина дефицитите се проявяват на всички равнища от езиковата система: фонетико/фонологично, морфологично, лексикално, граматично и семантично.

Развитието на речта има централна роля за разширяване възможностите за обучение на умствено изостаналите деца и поради това тя е обект на специален интерес в специалната педагогика. Според Ценова (2015) на фона на засягането на всички ком-

поненти на езика, водещи при лека умствена изостаналост са дефицитите в неговото съдържание - в разбирането на езика. Нарушенията на импресивната реч са водеща характеристика и според Воронкова (2001), която изтъква, че от нейното състояние до голяма степен зависи успешното обучение на детето. Нарушеното разбиране се отразява в експресивната реч: назоваването на предметите и техните качества е дифузно, тъй като децата пренасят названията на даден предмет или качество върху друг, независимо от сходството между тях (вместо *висок – дълъг, голям*; вместо *човка – нос*). Най-силно е засегната обобщаващата функция на речта, поради тясната ѝ връзка с мисленето, което се отразява негативно на формирането на понятия. По тази причина детето рядко или никога не използва такива, както и думи с абстрактен характер. Фразовата му реч е ограничена и бедна (еднословни или двусловни изказвания), с явни признаци на аграматизъм. Овладяването на речта напредва бавно и поради това, че развитието на общите и речевите двигателни умения се извършва бавно, недиференцирано (Лалаева, 1983). При артикулация на фонемите движенията са неточни, с недостатъчен обем, с прояви на слаб мускулен тонус и замъглени кинестетични усещания.

Доказано е, че етапите, през които преминава езиковото развитие на децата с лека умствена изостаналост, са същите като при нормата, но са типично разтеглени във времето и се отличават с качествено своеобразие. Сериозни нарушения се наблюдават още на първия етап от речевото развитие, когато се забелязват недостатъчно активно гукане и лепет (в някои случаи лепетната реч почти отсъства). По данни на редица автори (Лалаева, 1999; Волкова и Шаховская, 2000; Караджова, 2005) в норма лепетната реч (бебешкото бърборене) се появява в периода 4-8 месеца, а при децата с интелектуална недостатъчност лепет се забелязва между 1 - 2 години. Това говори за непълноценно формиране на предпоставките за речево развитие, което се свързва и с липса на потребност от общуване с възрастния.

Характерно за *втория етап* на езиково развитие при децата с лека умствена изостаналост е много късното проговаряне и големият превес на пасивния речник над активния. Най-често първите думи се появяват след 2 години, а в някои случаи и след 3-годишна възраст. Типичен е големият времеви интервал между появата на първи думи и опити за първи изречения – най-често изречения се наблюдават след 3-4 годишна възраст. Много бавно и трудно се формира артикулационният праксис, което се проявява в трудно усвояване на по-сложните съгласни, замени и пропуски на звукове. Нарушенията в звукопроизношението се проявяват в три варианта: липса на определени артикулации (най-често *шушкови, р, л*), замяна на звукове със сходни по звучене или артикулация и изопачено произношение (Караджова, 2005). Гласовите и прозодичните нарушения се изразяват в груб или писклив глас, неизразителна, монотонна, интонационно бедна реч, неправилни ударения и ненужни паузи. В отделни случаи речта е болезнено забавена или ненужно ускорена (Ценова, 2015). Нарушенията в артикулацията са много тежки и трудно податливи на логопедично въздействие (Будаева, 1996) В много случаи те се съчетават с недоразвитие на фонемния гнозис. Специфично нарушена е също така сричковата структура на думите, особено на многосричните. Натрупването на лексика също има своите особености - по-лесно усвояване на конкретни съществителни и забавено усвояване на глаголи, наречия и прилагателни.

Изоставането в езиковото и речевото развитие при децата с лека интелектуална недостатъчност особено се задълбочава в третия етап, в предучилищна възраст, когато в норма се наблюдава активно развитие на езиковите структури и усъвършенстване на прагматиката на езика. Нарушенията на лексиката са непосредствено свързани с нарушената познавателна дейност (Воронкова, 2001). Особено характерна е неточната употреба на някои глаголи и обобщаващи понятия, като прилагателни и наречия почти отсъстват от речта. Много думи умствено изостаналите деца използват неадекватно в активния речник. Има неточност при използването на най-простите думи, липса на диференциация при обозначаването на подобни обекти. Например някои деца назовават

яке, *шуба, дъждобран* с думата *палто*. В този случай имената на няколко подобни обекта се заменят с една най-често срещана дума. Често се наблюдават и семантични замени на думи - между думи, които представляват обекти от една и съща група. Характерна е липсата на обобщаващи думи (плодове, растения, превозни средства и пр.). малобройни са и думите за означаване качества на предметите (Лалаева, 1983). Силно изостава и формирането на умения за звуков анализ на думите, което в норма се появява към 6-годишна възраст.

Сериозни нарушения се констатират и в развитието на диалога и монологичната реч. Диалогът много рядко възниква по инициатива на детето – то рядко задава въпроси, много трудно формулира и въпросите, и отговорите. Диалогът е ограничен даже в ситуации на игра с други деца. Монологичната реч е много бедна – използват прости изречения, повтарят еднотипни думи, при преразказ пропускат съществени детайли от съдържанието или добавят липсващи в текста моменти. Децата с умствена изостаналост се затрудняват при вербално изразяване на знания, при отговори на въпроси, при опит за самостоятелно структуриране на разкази. Недоразвитието на комуникативната функция на речта не се компенсират с други средства за общуване, като мимика, жестове и т.н. Употребяват се основно само примитивни стандартни жестове.

Четвъртият етап се характеризира с най-голяма динамика и качествени промени в речевото развитие на децата – речта се усложнява както граматически, така и семантически, усвояват се нови понятия, нараства значително лексикалният обем. Но интелектуалната недостатъчност, дори леката ѝ форма, продължава да влияе негативно върху оперирането с видови и родови понятия, върху разбирането на смисъла на сложни изрази, пословици и метафори (Лалаева, 1983). Речта на децата с умствена изостаналост и през този период значително изостава.

Едва през начална училищна възраст речта се разширява достатъчно, за да изпълнява комуникативната си функция, но нарастването е в рамките на разговорно-битовата лексика. Тогава на преден план излизат трудностите в овладяването на писмената реч. Дори в училищния период най-сложните функции на речта (регулиращата и контролиращата) при децата с лека умствена изостаналост не получават достатъчно развитие. Наблюдава се недостатъчна съгласуваност между реч и дейност, реч и поведение: например съгласуване на поведението с различни словесни инструкции (устни и писмени), планиране на дейност с помощта на езика, даване словесен отчет за извършена дейност (Добрев и др., 1992).

При учениците от по-горните класове продължават да се наблюдават беден речник, неточна употреба на думи, недостатъчно ниво на обобщеност на понятия. В рязък дисонанс остават активният и пасивният речников запас, като превъзходството на пасивния е значително по-голямо, отколкото при децата в норма. Употребяват се предимно прости изречения, като в много от случаите е нарушена връзката между думите – изпускат се предлози, има неточности при съгласуване на съществителни и прилагателни, рядко се срещат допълнения, пропускат се главни части от изречението. Умствено изостаналите ученици значително по-бавно овладяват свързаната реч, много трудно насочват вниманието си към словесното оформяне на собствените си изказвания, не проявяват интерес към това, доколко разбираеми са за събеседника си. Изказванията им се отличават с непълнота, непоследователност и неточност в предаването на информацията, пропускане не само на второстепенни, но и на основни моменти в повествованието. Това се проявява както в устната, така и в писмената им реч (Воронкова, 2001).

Аграматизмът също остава много разпространен. Децата с лека умствена изостаналост в начална училищна възраст нямат достатъчно развити както синтактични структури, така и морфологични обобщения, не се справят със словоизменението и образуването на думи. Големи затруднения срещат при употребата на предлозите (Лалаева, 1983). В експресивната реч те често се пропускат, не се използват *предлозите за, преди, между, през, от, от, под*, объркват се в *и на, над и под, зад и пред*; неправилно се

съгласуват съществителните и прилагателните по род, число, както и глаголите по род, число, време. Изреченията, които тези деца използват, са обикновено кратки и непълни, най-често те съдържат подлог, казуемо и пряко допълнение.

Поради недостатъчност в развитието на слуховия гнозис учениците с лека умствена изостаналост дори в по-горна възраст не различават някои звукове, поради което не разпознават различни по семантика, но близки по звучене думи (*кора - гора, капка - халка*), и това води до неадекватно възприемане на чутото. Изследвания на Лурия от 1975 г. (по Воронкова, 2001) показват, че децата с лека умствена изостаналост често правят замени на думи по звуково сходство (*конституция - Константин*). Подобни замени често се наблюдават и при инструкции за повторение на думи, както и при писане (именно тогава става ясно, че причината е нарушеният фонемен гнозис, а не нарушения в артикулацията).

Различни изследвания (на Каше, Зеeman; Липецкая и др. – по Волкова и Шаховская, 2000) посочват, че около 60% от първокласниците в помощното училище имат повече или по-малко изразени фонетични дефекти. Те се дължат главно на забавено усвояване на фонетичната система на езика, което от своя страна е спънка за овладяване на речниковия запас и граматическия строеж. В още по-голяма степен това се отразява върху развитието на писмената реч. Успоредно с това поради дефицити в развитието на артикулационния праксис страда и кинестетичният контрол върху собствената речева продукция. От друга страна, непълноценното формиране на фонемния гнозис и фонологичните операции се отразява и върху динамиката на развитие на артикулаторния праксис, тъй като основно място в него заема слуховият самоконтрол.

Собствено изследване на речта на умствено изостаналите деца в начален курс на обучение прави Василева (1999 б). Тя установява, че в тяхната реч преобладават съществителните имена за сметка на останалите части на речта – често децата изброяват предметите, изобразени на картини, без да посочват действията и връзките между тях. При съставянето на изречения умствено изостаналите ученици допускат много грешки при употребата на предлози – обикновено те липсват или определен предлог се замества с друг, най-често с предлога „на”. Наблюдава се и неадекватна лексика, която свидетелства за семантичен дефицит – „море” вместо „езеро”, „гуцер” вместо „жаба”. Типична граматична грешка е неправилното съгласуване на прилагателни и съществителни – „едни цветенце”. Изводът е, че езиково-речевото недоразвитие присъства трайно в картината на умствената изостаналост, като сравненията между продукцията на децата от I и от II клас показва много бавна положителна динамика.

1. На основата на собствени данни Добрев (1995) обобщава следните характерни особености в речта на умствено изостаналите деца:
2. Забавено развитие на речта, изразяващо се в по-късната ѝ поява – причините са дифузни поражения на кората и трудно изработване на диференцировъчни връзки;
3. Недостатъци в развитието на експресивната реч – артикулационни и дизартрични прояви, ринолалия, органично заекване и др.
4. Недостатъци в развитието на импресивната реч – лошо възприемане и неточно разбиране на думите, свързано с недостатъци в процесите на слухово възприемане и езиково декодиране;
5. Беден речников запас и недоразвитие на граматиката на езика – рядко използване на думи, които изразяват признаци, свойства и състояния; шаблонна реч;
6. Понижена регулираща функция на речта – речта не участва в планиране и регулиране на поведението и действията на децата.

Според Ценова (2015) най-типичните, обобщени характеристики на езиковата и говорната патология при умствена изостаналост са:

- нарушено разбиране на езика;

- неточно владеене на значенията на думите, дифузност в понятийната система, отсъствие на обобщаващи понятия;
 - тежък аграматизъм, пропуски на главни и второстепенни части на изреченията;
 - изразен полиморфизъм на артикулационните нарушения с преобладаващи пропуски и замени на звукове;
 - гласови и прозодични нарушения;
- нарушена употреба на езика.

Основният извод от анализа на състоянието на устната реч при лека умствена изостаналост е, че речта е дълбоко засегната във всички аспекти и това се проявява във всички етапи на речевото развитие. С израстването на умствено изостаналото дете изоставането се компенсира, но само до известна степен. След постъпването му в училище недоразвитието на устната реч се пренася в писмената и това се превръща в едно от основните препятствия пред неговото обучение.

ЛИТЕРАТУРА

1. Будаева, З. Д. Логопедическая коррекция нарушений звукопроизношения в системе обучения грамоте умственно отсталых первоклассников. М., "Просвещение", 1996.
2. Василева, Н. Особенности на мисленето при ученици с езиково недоразвитие. Шумен, УИ „Еп. Константин Преславски”, 1999 а.
3. Василева, Н. Особенности на езиковото развитие при учениците от I и II клас на помощно училище. Специална педагогика, 3, 1999 б, с. 38-45.
4. Воронкова, В. В. Дифференцированный подход в коррекционно-развивающем обучении русскому языку умственно отсталых школьников I - IV классов. Автореферат, М., 2001.
<http://www.dissercat.com/content/differentsirovannyi-podkhod-v-korreksionno-razvivayushchem-obuchenii-russkomu-yazyku>
(достъпен на 16 декември 2017)
5. Волкова, Л. С., С. Н. Шаховская. Логопедия. М., „Просвещение”, 2000.
6. Добрев, З. Умствено изостанали деца. С., УИ „Св. Климент Охридски”, 1995.
7. Добрев, З., И. Константинова, К. Караджова, П. Пасков. Развитие и корекция на речта на учениците от помощното училище. С., „Просвета”, 1992.
8. Караджова, К. Психолого-педагогически измерения на умствената изостаналост. С., УИ „Св. Климент Охридски”, 2005.
9. Лалаева, Р. И. Нарушение процесса овладения чтением у школьников. М., „Просвещение”, 1983.
10. Лалаева, Р. И. Логопедическая работа в коррекционных классах. М., „Владос”, 1999.
11. Стоянова, Ю. Ранно езиково развитие. С., „Просвета”, 2011.
12. Ценова, Ц. Логопедия – описание, диагностика и терапия на комуникативните нарушения. С., „Дита М”, 2015.

Viktoria Tsenova, PhD student

*Sofia University "St. Kliment Ohridski", Faculty of Educational Studies and the Arts,
1574 Sofia, Shipchenski prohod 69A blvd.
viktoria_cenova@abv.bg*

ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕ

Списание е орган на екипа от преподаватели и техните партньори при реализирането на образователната политика на ФНПП за подобряването на качеството на образованието на студентите в различните специалности, осъществявани във ФНПП в съответствие с целите и мисията на СУ като водещ университет в Р България.

Администриране на изданието

4 раздела:

1. НАУКА с рубрики:

- Теория и опит
- Научни изследвания
- Мнения, позиции, дискусии

2. КУЛТУРА с рубрики:

- Изобразително изкуство
- Музика
- Литература

3. ОБРАЗОВАНИЕ с рубрики:

- Социално дело
- Специално образование
- История на образованието и педагогическите учения
- Нови книги

4. СТУДЕНТСКИ ФОРУМ с рубрики:

- Бъдеща реализация
- Предстоящи събития
- Изявени студенти
- Теми на студенти

Ключови думи:

- Иновации
- Добри практики
- Екипност
- Академичност
- Мобилност
- Интегралност
- Творчество
- Изкуство
- Образование

УКАЗАНИЯ ЗА АВТОРИТЕ

Редакционната колегия на списание „Електронно списание за наука, култура и образование“ разглежда само ръкописи, които са насочени единствено към него. Ръкописи, които вече са публикувани някъде, били са изпратени, или са под печат в друго списание, няма да бъдат публикувани. Изпратените статии трябва да съдържат оригинални научни резултати и идеи и това ще бъде проверявано чрез експертна оценка на двама анонимни и независими рецензенти.

Електронното изпращане на ръкописите е за предпочитане.

Адресът е: filchev@vip.bg

За оформяне на ръкописите, които се прилагат като приложение (attachment) към съпровождащото ги електронно писмо, трябва да се използва стандартна word програма. Изпращането на ръкописа, записан на диск, също е допустимо.

Подготовка на ръкописа

Общи указания

Ръкописите могат да бъдат написани на български или на английски, съобразно желанието на автора.

Ръкописите трябва да бъдат структурирани по следния начин: заглавието на статията; имената на авторите без техните академични степени и длъжности (ако имат такива); превод на заглавието на английски език и транслитерация на името на автора също на английски; резюме, написано на български и на английски език; в резюмето ясно се представя същността на проведеното изследване с акцент върху получените нови научни резултати (не повече от 10 реда; Times New Roman 12 pt.); 3-5 ключови думи (само на английски), например: Keywords: education, key competencies, science...; пълен текст - не се препоръчва използване на съкращения в текста, освен общоприетите; приложения (ако има такива); бележки; литература; пълни адреси на всички автори с техните академични позиции, месторабота, пощенски и електронни адреси, телефонни номера за връзка (на английски език).

Фигурите и техните надписи се представят отделно от основния текст в допълнителен файл, но мястото на тези фигури в текста трябва да бъде посочено – фиг. 1, фиг. 2 и т.н.

Таблиците и техните надписи се представят отделно от основния текст в допълнителен файл, но мястото на тези таблици в текста трябва да бъде посочено – таблица 1, таблица 2 и т.н. Таблично се представят числени данни, изразяващи функционални зависимости между някакви величини или променливи. Текстовите таблици затрудняват печата и четенето на статиите и затова тяхната употреба не се препоръчва.

Бележки и литература

Списъкът на използваната литература трябва да съдържа литературни източници, които са достъпни за проверка или справки. Маргинални източници, които нямат присъствие в световните научни масиви, нямат място в списъка на основната литература. Ако цитирането на такива източници все пак е необходимо, това може да стане в раздела „Бележки“, където могат да намерят място и допълнителни обяснения или сведения, за които е преценено, че присъствието им в основния текст на статията би го обременило излишно. Цитирането на интернет източници не се препоръчва, но ако това наистина е необходимо, мястото им не е в литературата, а в бележките, и то в предпочитания portable document format (pdf). Мястото на бележките се маркира в текста на статията с арабски цифри като горни индекси.

Представянето на литературните източници в списъка на литература става в APA-стил (вж. Publication Manual of the American Psychological Association), който се използва широко в обществените и хуманитарните науки, включително в науката за образованието.

Ето някои примери:

Списания:

Mochrie, S.G.J. (2011). The Boltzmann factor, DNA melting, and Brownian ratchets: topics in an introductory physics sequence for biology and premedical students. *American J. Physics*, 79, 1121-1126.

Кайшев, Р. (1998). Автобиографични бележки. *Химия*, 7, 112-119.

Такива източници се цитират в основния текст като: Thompson (1986) или (Thompson, 1986).

Missen, R.W. & Smith, W.R. (1989). A question of basic chemical literacy? *J. Chem. Educ.*, 66,217-218.

Този източник се цитира в основния текст като: Missen & Smith (1989) или (Missen & Smith, 1989).

Subramanian, R.M., Goh, K. & Chia, L.S. (1995). The relationship between the number of elements and the number of independent equations of elementary balance. *J. Chem. Educ.*, 72, 894-895.

Такива източници се цитират в основния текст като: Subramanian et al. (1995) или (Subramanian et al., 1995).

Ако трябва да се цитира списание, в което номерацията на всяка книжка от даден том започва със страница 1, тогава номерът на книжката също трябва да се посочи в библиографското описание на източника така:

Nichols, P., Twing, J., Mueller, C.D. & O'Malley, K. (2010). Standard-setting methods as measurement processes. *Educational Measurement: Issues & Practice*, 29(1), 14-24.

Цанков, Н. (2009). Компетентност за познавателно моделиране – дидактическа онкретизация. *Педагогика*, 79(7-8), 82-105.

Коректури

Преди публикуването на приетите за печат ръкописи, авторите ще получат коректури на своите статии, които трябва да върнат в редакцията в срок от една седмица; големи промени в текста на този етап не се допускат.

Отпечатъци

Публикуването се обявява на авторите с писмо, което съдържа pdf на техните статии, с които авторите сами могат да подготвят неограничен брой отпечатъци на своите трудове, които да използват в кариерното си развитие или в комуникацията с други изследователи.

Илюстративни материали

- Материалите, предоставени от авторите за включване към електронното издание, трябва да бъдат в един от следните файлови формати: DOC; DOCX; RTF.

- Всички илюстративни материали, таблици, диаграми, фигури, специфични символи и др. трябва да бъдат включени като статични изображения в упоменатите по-горе файлови формати. Освен вмъкнати в текста, всички илюстративни материали трябва да бъдат предоставени отделно в следните файлови формати:

Илюстрации – JPG / PNG (24 bit) / TIF (TIFF) / PSD (минимум 1000px по късата част на изображението), 200 pixels/inch;

Видео материали – MP4 H.264 AAC (640 x 480px - 1024 kbps)

Аудио материали – MP3 (минимум 128 kbps);

- Авторите носят пълна отговорност за предоставените от тях материали.

Последни думи

Публикуването на представените материали се определя от препоръките на рецензентите и не означава непременно съгласие на редакцията със застъпването от авторите гледища. Редакторите могат да редактират ръкописите, когато това е необходимо. Публикуването в това списание е безплатно както за авторите, така и за техните научни или учебни организации.

Електронно списание за наука, култура и образование

ФНОИ

Иновации
Екипност
Творчество
Академичност
Мобилност
Интегралност
Образование
Изкуство

(10)

Списанието е финансирано от ФНИ на СУ „Св. Климент Охридски“ по проект
„КОНЦЕПТУАЛЕН ЕЛЕКТРОНЕН МОДЕЛ ЗА НАУКА, КУЛТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ И ИНОВА-
ЦИИ – ПРОДЪЛЖЕНИЕ 5“

Договор № 80-10-238 от 06.06.2018 г.

Ръководител на проекта: Проф. Буян Филчев

